
UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK GENT
900000064154

AANWIJZING
DER MIDDELEN,
OM HET
GEHEUGEN
TE OEFENEN.

UITGEGEVEN DOOR DE
MAATSCHAPPIJ:
TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN.



Te LEYDEN, DEVENTER en GRONINGEN, bij
D. DU MORTIER EN ZOON,
J. DE LANGE en
J. OOMKENS.
MDCCCXXVIII.



VOORBERIGT.

Dikwerf is, ſedert de zoo zeer gezegende verbetering van het Lager Onderwijs in ons Vaderland, de klagt gehoord, dat, in evenredigheid van de meerdere oefening van het oordeel, die van het Geheugen *verwaarloosd werd. Daar deze klagte misſchien niet in alle deelen ongegrond, en het Geheugen nogtans een volſtrekt vereischte is tot het aanleeren van kundigheden, ſchreef de Maatſchappij de Prijsſtoffe uit, welker beantwoording den inhoud van dit Werkje uitmaakt.*

Bij de eerſte uitſchrijving hiervan niet naar haar genoegen geſlaagd zijnde, gelukte het haar, bij de tweede, uit de vier *daarop ingekomene Stukken, het tegenwoordige bekroond te zien, en, bij de opening van het daarbij behoorende Naambriefje, als Schrijver te ontdekken den Heer* PIETER BURGGRAAFF,

Onderwijzer te Leeuwarden, *welke hiermede ten derden male zijne verdienſten bij de Maatſchappij zag erkennen.*

Hartelijk hoopt de Maatſchappij, dat dit Werkje ſtrekken moge, om het hoog belang van de oefening van dit edel menſchelijk vermogen te doen beſeffen, en dat de daartoe voorgeſtelde middelen vlijtig worden aangewend.

Op last der Maatſchappij:

Hend.k Raveker
Secretaris.

Amſterdam,
den 11den Augustus, 1828.

IN-

INLEIDING.

§ 1. Onder al de edele vermogens, waarmede de liefderijke Schepper den mensch heeft begunstigd, bekleedt ongetwijfeld het *Geheugen* eenen voornamen rang. Door hetzelve wordt hij in staat gesteld, om eigen gevormde, of van elders verkregene denkbeelden te bewaren, en zich dezelve, met bewustheid, te herinneren. Zonder deze bekwaamheid, zou zijne volmaakbaarheid moeten wegvallen: immers, geene geheugenis bezittende van hetgene hij vroeger geleerd, ondervonden of gedaan had, zoude hij elken morgen weder van voren aan moeten beginnen, zonder immer in verstandelijke verlichting of zedelijke volkomenheid te kunnen toenemen.

§ 2. Naardien nu dit vermogen in zulk eene onmiddellijke betrekking staat tot de bereiking van 's menschen bestemming, zoo wordt er ook nimmer een enkel persoon, veel minder eene geheele natie aangetroffen, bij welke deze eigenschap niet in eene mindere of meerdere mate aanwezig is. De ondervinding, dat er voorwerpen zijn, wier geheugen door den ouderdom, door ziekte of kwetsing der hersenen ganschelijk vernietigd schijnt, wederspreekt dit niet; naardien bij zoodanige menschen geenszins een natuurlijk gebrek aan geheugen, maar alleen eene verslijting, verharding of verstoring der noodzakelijke werktuigen voor dat vermogen plaats heeft, welke, in het laatste geval, somtijds door Geneeskundige hulp weder kan hersteld worden.

§ 3. Offchoon deze bekwaamheid dus aan alle menschen gemeen zij, is het er echter verre van daan, dat zij overal in eenen gelijken graad zou wor-

 den

den aangetroffen. Te allen tijde heeft men enkele personen gehad, wier geheugen eene verbazende hoogte van volkomenheid bereikte; en in tegendeel weder andere, die niet dan met de grootste moeite en inspanning eenige woorden of zaken in hetzelve konden opnemen en bewaren. Wat hiervan de oorzaak ook wezen moge, zeker is het, dat deze verscheidenheid bestaat; en er zullen maar weinige menschen gevonden worden, welke niet meermalen gelegenheid hadden, zulks op te merken.

§ 4. Dan, hoe waar dit zij, en hoe onmogelijk, zelfs voor de allerzorgvuldigste beschaving, om in dezen de Natuur te wederstreven, en het Geheugen bij allen denzelfden graad van volkomenheid te doen bereiken, leert echter de ondervinding, dat hetzelve, in ieder geval, voor *oefening* en *volmaking* vatbaar is. En, naardien aan de goede gesteldheid van dat vermogen voor elken mensch zoo veel gelegen is, is het van het hoogste aanbelang, de middelen te kennen, welke daartoe door de ondervinding, als proefhoudende, worden aangeprezen.

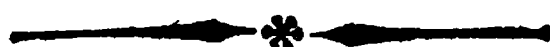
§ 5. Deze overweging, en tevens de ervaring van de ondoelmatige wijze, waarop de Geheugen-oefeningen somwijlen werden ingerigt, gaf der loffelijke Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, reeds vóór verscheidene jaren, aanleiding tot het uitschrijven van eene Prijsstoffe over dat onderwerp, welke echter vervolgens weder werd ingetrokken. Uit hoofde nogtans van de groote belangrijkheid der zake, en de verlevendigde aandacht op dezelve, door de Prijsverhandeling des Heeren SURINGAR (*), besloot zij bij vernieuwing tot de uitschrijving der volgende Vraag:

„ Daar het aan geenen twijfel onderhevig is, of
„ het nuttig zij het *Geheugen* te oefenen, wordt
„ gevraagd: In hoeverre het Geheugen moet geoe-
„ fend worden? Hoe men dit op de beste wijze
„ doe? En welke regelen behooren daarbij in acht
„ genomen te worden, zoowel in de huisselijke
„ als schoolopvoeding, ten einde van den eenen
„ kant niet te veel te vergen, noch van den ande-
„ ren kant, ten aanzien van dit belangrijk onder-
„ werp, te weinig te doen?"

(*) Zie dezelve, bl. 52 en 53.

§. 6. Aan de juiste beantwoording dezer Prijsstoffe is elken Huisvader, iederen Opvoeder en Onderwijzer ten hoogste gelegen; en het ware, uit dien hoofde, te wenschen, dat elk, die gedurende vele jaren de ontwikkeling der zielsvermogens bij kinderen heeft kunnen waarnemen, daartoe zijne opmerkingen wilde mededeelen, ten einde, langs dien weg, de bedoelingen der Maatschappij, in dezen, te verwezenlijken. Hieraan mede bevorderlijk te zijn was het voorname oogmerk van den Schrijver, en de reden voor het zamenstellen der volgende

VERHANDELING.



§ 7. Om aan het verlangen der Maatschappij te beter te beantwoorden, zullen wij de orde, door haar voorgeschreven, op den voet volgen, en ons bepalen:

I. Tot de vraag: *in hoeverre* het Geheugen moet geoefend worden?

II. Aantoonen, *op welke wijze* dit behoort te geschieden; en

III. *De regelen opgeven*, welke, zoowel in de huisselijke als schoolopvoeding, moeten in acht genomen worden, om in dezen gelukkig te slagen.



EERSTE HOOFDSTUK.

Beantwoording der vraag: In hoeverre moet het Geheugen geoefend worden?

§ 8. Wanneer men zich het gebruik herinnert, dat men in vroegere dagen, zoo in de huisselijke als schoolopvoeding, van het Geheugen maakte, zal men den Ouders en Onderwijzers van dien tijd gewisselijk niet kunnen te laste leggen, dat vermogen te hebben verwaarloosd. Alles, wat men oordeelde, dat de jeugdige mensch te kennen, te weten en te betrachten had, poogde men slechts diep in deszelfs geheugen te prenten, en waande menigmaal genoeg te verrigten, als men maar da-

gelijks zorgde, dat geene stof ter oefening aan dat vermogen ontbrake. Intusschen werden de overige vermogens van den menschelijken geest deerlijk veronachtzaamd: opmerking, vergelijking, onderscheiding, gegronde beoordeeling, opwekking van het gevoel voor alles, wat goed, waar en schoon is, — daaraan werd dikwijls naauwelijks gedacht; evenmin als aan *opheldering* en *ontwikkeling* van hetgene van buiten was geleerd, waarvoor de stof op zich zelve ook menigmaal geheel geene geschiktheid bezat. Zoodanige wijze van handelen kon niet anders ten gevolge hebben, dan — ja, een geoefend *woord*-geheugen; maar tevens, in volgende jaren, meestal een' grooten afkeer van al zulke oefeningen, een spoedig verlies van het aangeleerde, een verwaarloosd oordeel, en in het algemeen eene eenzijdige, of zeer oppervlakkige beschaving. Al het nut, uit dergelijke oefening van het *woord*-geheugen voortvloeijende, bestond daarin, dat vroeger geleerde gezangen, spreuken, Bijbelplaatsen, enz., in volgende jaren verstaan en toegepast wordende, ter bevordering van levenswijsheid, van troost en bemoediging in moeijelijke omstandigheden, weleens den heilzaamsten invloed uitoefenden; waarom vele bejaarden, hoe onaangenaam het van buiten leeren hun ook in de jeugd mogte gevallen zijn, daarvoor toch immer eene sterke neiging bleven behouden. Dan, ofschoon de gunstige uitwerking van het *woord*-geheugen, in dezen, niet te ontkennen valt, en wel degelijk onder de aandacht moet worden gehouden, zal het echter elken opmerkzamen en nadenkenden duidelijk zijn, dat de wijze waarop, en het oogmerk waartoe deze oefeningen plaats hadden, zeer ondoelmatig waren, meer afbraken dan opbouwden, en der beschaving in het gemeen eer nadeel dan nut aanbragten.

§ 9. Of zou men het eene *doelmatige* Geheugen-oefening kunnen noemen, en de wijze goedkeuren, waarop dezelve plaats had, wanneer de kinderen honderden van woorden, wier beteekenis hun meestal onbekend was, en waaromtrent men zich geene moeite ter opheldering gaf, in het geheugen moesten prenten; wanneer men hen hard viel,

viel, ja ſtrafte, indien zulks (menigmaal veroorzaakt door de *onvatbaarheid* van het Geheugen) niet zoodanig geſchiedde, als men dit vorderde? Moest daaruit niet een tegenzin geboren worden, niet alleen omtrent alle oefening van dat vermogen, maar tevens van het onderwijs in het gemeen, en het aanleeren van elke kundigheid in het bijzonder; daar dit gewoonlijk vergezeld ging, of geheel afhankelijk was van zoodanige oefening des Geheugens? — Zou men het *oogmerk* kunnen billijken, wanneer men het Geheugen, niet ſlechts als een ondergeſchikt vermogen, ter vorming van den *geheelen* mensch, maar enkel (zoo het ſcheen) om deszelfs *eigen' wil* oefende, en hetzelve overlaadde met woorden en zaken, zonder daarbij eenige hoogere bedoeling te doen blijken? Moesten langs dien weg niet vele krachten in den mensch blijven ſluimeren, of in derzelver ontwikkeling worden belemmerd, en de bedoelingen der Natuur tegengewerkt, die haar ongetwijfeld tot de verhevenſte einden in denzelven gelegd had? — Voorzeker, welke heilzame uitwerkſelen men zich ook, met regt, van een doelmatig geoefend Geheugen moge voorſtellen, — op zoodanige wijze behandeld, — ware het wenſchelijker, hetzelve ganſchelijk aan de ontwikkeling der Natuur en der gunſtige omſtandigheden over te laten.

§ 10. Aan de overtuiging hiervan, en de vrees om tot zoodanige uitkomſten mede te werken, moet dan ook de afkeer van alle Geheugen-oefening in het gemeen, doch bijzonder van de oefening des *woord*-geheugens toegeſchreven worden, welke vele nieuwe Opvoeders en Onderwijzers bijna kenmerkend onderſcheidde. „ Men was overtuigd," zoo ſchrijft de Heer SURINGAR, „ dat de oefeningen van het „ Geheugen, op zich zelve, niets beteekenden; men „ herinnerde zich met ſchrik de vorige dagen, toen „ het verſtand daaraan werd opgeofferd, en dankte „ God, dat het eenmaal zoo verre gekomen „ was, dat verſtandsontwikkeling als hoofdzaak beſchouwd „ werd. Men vreesde eenige aanleiding te „ geven, om weder tot de oude *methode* te vervallen, „ en wilde dan liever het van buiten leeren laten „ varen." Ten gevolge daarvan, trachtte men nu al-

alles te bewerkstelligen door de ontwikkeling van het kenvermogen, en de opscherping des oordeels; wanende, dat het Geheugen, zonder eenige bijzondere en opzettelijke oefening, langs dien weg, van zelf den noodigen dienst zou bewijzen. Zoo er nog al, hier of daar, van tijd tot tijd, aan eenige oefening van dat vermogen werd gedacht, dan bepaalde zich dit tot *zaken*, zeldzaam tot het aanleeren van afzonderlijke *woorden;* en alzoo bleven de inwendige werktuigen, daartoe onontbeerlijk, zonder werkzaamheid, en moesten, door verwaarloozing, hunne vatbaarheid en geschiktheid voor oefening hoe langs hoe meer verliezen.

§ 11. Dan, gelijk alle overdrijving nimmer in gebreke blijft, hare eigene nadeelige gevolgen mede te voeren, konden de kwade uitwerkselen van de nalating der Geheugen-oefening ook geenszins achterblijven. Niet alleen, dat, gelijk de Heer SURINGAR zegt, „ de ondervinding leerde, dat vele „ der bekwaamste jongelingen, na het verlaten der „ school, wel een schrander oordeel, doch tevens „ een slecht gestoffeerd Geheugen bezaten, hetwelk hen „ dikwijls, bij gebrek aan voorraad, verlegen liet — „ en de kennis misten van vele belangrijke zaken, wel„ ke, in de jeugd, op geene andere wijze kunnen „ verkregen worden, dan door dezelve van buiten te „ leeren;" — niet alleen, dat veel van het wélbegrepene, door verwaarloozing van het Geheugen, spoedig vervloeide, en verstand en hart, door het verzuim van bijtijds aangeleerde waarheden, spreuken en levensregelen, eenen wezenlijken en dierbaren schat voor het volgend leven moesten ontberen; maar tevens leerde de ervaring, zoo men naderhand het verzuimde weder wilde inhalen, dat zulks ten hoogste moeijelijk, en, door de mindere vatbaarheid en ontvangbaarheid van het Geheugen, in sommige gevallen volstrekt ondoenlijk was.

§ 12. Deze nadeelige uitkomsten voor de menschelijke ontwikkeling en beschaving, van begrippen, die lijnregt tegenover elkander geplaatst waren, konden niet nalaten, van tijd tot tijd, de oogen van opmerkenden en verstandigen te openen, en hen verlangend te doen uitzien naar aanwijzing van den gouden middelweg; ten einde, met betrekking tot dit belangrijk on-

onderwerp, noch te veel noch te weinig te verrigten. En, offchoon er, gedurende de laatfte jaren, onderfcheidene Gefchriften over Opvoeding en Onderwijs zijn in het licht verfchenen, welke ten hoogfte belangrijk zijn, en waarin de noodzakelijkheid en de wijze van Geheugen-oefening geenszins onaangeroerd blijven, worden dezelve echter meestal zoo kort en onbevredigend behandeld, dat er te dezen nog veel te verlangen overblijft, en de vraag: *In hoeverre moet het Geheugen geoefend worden?* nog immer als een belangrijk punt van onderzoek moet worden aangemerkt.

§ 13. Wanneer men als eene hoofdwaarheid aanneemt, dat de krachten en vermogens, door den Schepper in den mensch gelegd, alsdan het best ontwikkeld, geoefend en aangewend worden, wanneer zulks gefchiedt in betrekking tot, en ter bereiking van deszelfs beftemming, zal deze bepaling bij verftandigen niet ligt eenige tegenfpraak ontmoeten. Deze beftemming nu is geene andere, en kan geene andere zijn, dan eene beftendige toenadering tot zedelijke volmaaktheid; en alle overige bedoelingen, die de mensch, zoowel zinnelijk als zedelijk wezen zijnde, najaagt, gezondheid, rijkdom, aanzien, enz. zijn in zooverre flechts geoorloofd, als die met deugd en zedelijkheid beftaanbaar zijn. Dit te betoogen, zou overtollig wezen, dewijl hieromtrent bij nadenkenden geen verfchil kan beftaan, en Rede en Openbaring deze uitfpraak volkomen bevestigen. Overeenkomftig dien gelegden grondflag nu mag men vastftellen, dat elke ontwikkeling en oefening van menfchelijke krachten en vermogens, en die van het Geheugen in het bijzonder, in *zooverre* mag en moet plaats hebben, als zulks dienstbaar zijn kan ter bevordering van 's menfchen hoogfte beftemming, beftendige toenadering tot zedelijke volmaaktheid.

§ 14. Zoodanige toenadering nogtans niet denkbaar zijnde, zonder een gedurig ftreven, om, met alle krachten, en uit belangelooze oogmerken, *al zijne pligten* te vervullen, vooronderftelt dit van zelve, dat men *kennis* van die pligten en *lust* tot derzelver beoefening moet bezitten. — Ontwikkeling en aankweeking derhalve van het kennisvermogen,

 ge-

gewijzigd naar den verschillenden stand en de onderscheidene betrekkingen, in welke men geplaatst is; — opwekking van het gevoel voor alles, wat schoon, waar en goed is, en bevordering van de deugdzaamheid des karakters, — de zuiverheid des harten, en de heiligheid der gezindheden — behooren alzoo tot de eerste en voornaamste vereischten, zal de mensch immer aan zijne hooge bestemming kunnen beantwoorden. Wordt nu het Geheugen, in zoo-verre dit zonder benadeeling van de gezondheid des ligchaams geschieden kan, aangewend ter bevordering van dit goede, zoo voldoet het aan deszelfs bestemming; doch wordt hetzelve gebruikt tot opneming van woorden en zaken, die daartoe niet alleen onnut, maar zelfs schadelijk zijn, zoo wordt van dat vermogen een jammerlijk misbruik gemaakt.

§ 15. Zulk een misbruik heeft er plaats, wanneer men, zoo als de Heer SURINGAR zegt, „ de kinderen „ zoodanige kunstig verzonnene — en zoo wonderlijk „ zamengestelde woorden laat van buiten leeren, welke „ voor hen niets dan bloote klanken zijn;" — wanneer men woorden opgeeft, zonder de voorwerpen, die daardoor aangeduid worden, zoo veel mogelijk te leeren kennen, of althans dezelve door vergelijking duidelijk te maken (*); — wanneer men verzen, spreuken, zinrijke gezegden, Bijbelplaatsen, enz. in het geheugen doet prenten, waarvan de zin te diep ligt voor de kinderlijke bevatting, of die eene mate van Godsdienstig gevoel vooronderstellen, welke in die jaren niet kan vallen, en waardoor dezelve voor hen klanken blijven, zonder eenige beteekenis; — wanneer men de Geheugen-oefening niet in betrekking stelt tot de bestemming, die een kind hoogstwaarschijnlijk eenmaal in de maatschappij zal vervullen, en, b. v., den zoon van een' landbouwer of handwerksman *definitiën* en kunsttermen, namen, beschrijvingen en jaartallen doet van buiten leeren, die hem nergens toe dienstig, en bijna zoo spoedig vergeten als aangeleerd zijn; — wanneer men veel laat in het geheugen brengen, dat, hoewel op zich zelf niet geheel nutteloos en onbruikbaar

voor

(*) Dat men *nu* en *dan* opzettelijk eens van dezen regel *moet* afwijken, zal nader worden aangewezen; alsmede, dat het van buiten leeren van gezangen en spreuken, ook *zonder*, dat de kinderen die in *alles* volkomen verstaan, in *sommige* gevallen, moet aanbevolen worden.

voor volgende jaren, echter voor den jeugdigen leeftijd geene ſtof ter bewerking oplevert (*); eindelijk, wanneer men kinderen, die een vaardig en onvermoeid *woord*-geheugen bezitten, zoodat zij zelfs zulke woorden, die zij geheel niet verſtaan, gemakkelijk van buiten leeren, deswege onvoorzigtiglijk aanmoedigt, in plaats van de ſtof voor hetzelve behoedzaam te verminderen: „ dewijl," gelijk NIEMEYER te regt zegt, „ zoodanig onvermoeid Geheugen voor „ het verſtand inderdaad nadeelig kan worden" (†). In al deze gevallen wordt het Geheugen geenszins op de regte wijze bezig gehouden; naardien het alzoo niets kan toebrengen ter bevordering van 's menſchen verſtandelijke of zedelijke volmaking. De inwendige bewerktuiging voor dat vermogen moge daardoor in vatbaarheid toenemen; doch zulks kon langs andere wegen veel doelmatiger en beter geſchieden. Bovendien zal die vermeerderde vatbaarheid in de meeste gevallen van geringen dienst zijn, daar de afkeer van alle Geheu-

(*) Zeker Schrijver vergeleek dit, niet oneigenaardig, bij een pakhuis vol waren, wel ter bewerking bestemd, doch waarvan men geen gebruik wist te maken.

(†) Zie *Grondbeginsel. van Opvoed. en Onderw.* I D. bl. 97. — Zoodanig schijnt het mij ook gelegen met de *Mnemotechnie* van den Heer AIMÉ PARIS: voor de ontwikkeling des verstands meer schadelijk dan voordeelig; meer aardig en vernuftig uitgedacht dan nuttig. Waartoe zal het baten, in staat te zijn, om eene reeks van woorden, door *associatie* of vereeniging met andere, welke men zich vooraf daartoe eigen gemaakt heeft, spoedig, doch waarschijnlijk slechts voor eenen korten tijd, in het geheugen te kunnen opnemen, en die letterlijk te herhalen? Kunnen verstand of hart daarbij iets gewinnen, of het oordeel worden opgescherpt? Zal het Geheugen op die wijze niet boven bestemming worden bezig gehouden, en in vermogen, om nuttige denkbeelden *duurzaam* vast te houden, verliezen, naar mate het, door zoodanige kunstjes, in *momentanele* vlugheid wint? En wanneer ook zoodanige kunst op wezenlijke zaken, Historie of dergelijke, wordt toegepast, zullen dan de opgenomene denkbeelden niet aanstonds weder vervloeijen, zoodra andere zaken met de gronddenkbeelden, die men zich vastelijk eigen gemaakt heeft, in verbindtenis worden gebragt? — » Deze reeds den Ro» meinen bekende kunst (de *Mnemonica*)," zegt de Heer WEILAND in zijn *Kunstwoordenboek*, » heeft nimmer iets be» langrijks, in dit opzigt, aangebragt; en al diegenen, welke » zich door een buitengewoon gelukkig geheugen hebben onder» scheiden, hadden dit niet aan eene kunstmatige leerwijze, maar » alleen aan de Natuur en de oefening te danken." Zie het woord *Mnemonica*.

heugen-oefening, door zoodanige verkeerde behandeling veroorzaakt, gewoonlijk zoo groot is, dat men, na het verlaten der ſchool, zich daarmede niet, dan ten uiterſte ongaarne, weder onledig houdt.

§ 16. Wanneer het Geheugen aan deszelfs eigenlijke beſtemming zal beantwoorden, zoo moet het worden aangewend ter bevordering van de ontwikkeling, en ter onderſchraging van de verhevene vermogens van den geest. (§ 14.) Wordt hetzelve in dien dienst gebezigd, zoo behoeft men niet bekommerd te zijn voor verwaarloozing aan den eenen, of overdrijving aan den anderen kant; dewijl alsdan de krachten gelijkmatig worden verſterkt, en de eene ſtrekt om de andere te onderſteunen.

Zoo zal het kenvermogen het Geheugen te hulpe komen, wanneer men de omringende voorwerpen, of die der Natuur, of der Aarde, of der Geſchiedenis, na dezelve vooraf naauwkeurig te hebben leeren kennen en bevatten, aan hetzelve ter bewaring toevertrouwt; terwijl dit weder het andere, door ſteeds toenemende getrouwheid, van uitnemenden dienst zal zijn, door het wedergeven dier denkbeelden, wanneer het verſtand daarvan gebruik wil maken. — Zoo zal het Geheugen der verbeeldingskracht het grootſte nut aanbrengen, door de ſtof aan te bieden ter harer bewerking; terwijl wederkeerig de verbeeldingskracht (gelijk zulks in het vervolg dezer Verhandeling zal aangetoond worden) een der uitſtekendſte hulpmiddelen is ter verſterking en volmaking van het Geheugen. — En wat het oordeel, dat voorname kenmerk van het gezond verſtand, betreft, — hoe zeer moet hetzelve niet elk oogenblik door het Geheugen worden geholpen, zal het zich behoorlijk kunnen ontwikkelen, en grondig werkzaam zijn! „Wanneer,” zegt NIEMEYER, „het Geheugen niet eenen zekeren trap „van volkomenheid bereikt, is er bijna aan vor„ming des verſtands niet te denken, en alle ove„rige zielsvermogens moeten daarbij lijden.” Immers, daar de beoordeelingen geboren worden uit de zamenvoeging of afſcheiding van verſcheidene voorwerpen, zoo moet volgen, dat deze beoordeelingen juister zullen wezen, naar mate de voorſtellingen van de voorwerpen, welke men, op zoo

even

even gezegde wijze, in het Geheugen geprent heeft, zelve juister zijn. En, in tegenoverſtelling, hoe gemakkelijk wordt het niet voor het Geheugen gemaakt, indien een gezond oordeel volkomen begrijpt het *hoe* en *waarom* van die zaken of voorſtellingen, welke men daarin wenscht op te nemen of te bewaren! Maakt men derhalve het Geheugen dienstbaar aan de bevordering van het kennisvermogen, zoo zal het daardoor niet alleen aan zijne beſtemming beantwoorden, maar ook zelf in vaardigheid toenemen, en ſteeds meer volkomen worden.

§ 17. Insgelijks is de werkzaamheid des Geheugens ten hoogſte noodzakelijk voor de opwekking van het gevoel voor alles, wat waar, goed en ſchoon is. Is het door Ziel- en Zedekundigen bewezen, dat de onderſcheidene ſoorten van het gevoel in een naauw verband ſtaan met verkregene juiste voorſtellingen; — ſpreekt het van zelf, dat het gevoel van vermaak, uit *kennis* en *waarheid* geboren, niet kan geſmaakt worden, zonder verlichting des verſtands en kennis der waarheid te bezitten; — en leert de ondervinding, dat dit gevoel dan eerst regt levendig is, wanneer de kweekeling bemerkt, dat het helder in zijne ziel begint te worden; dat hij vorderingen maakt, en dat bij het overwinnen van iedere zwarigheid nieuwe genoegens zijne belooning zijn, — zoo zal het weinige aanwijzing behoeven, van hoe veel dienst, ja hoe onmisbaar bij dat alles het Geheugen zij. — Of kunnen er verkregene juiste voorſtellingen beſtaan, zonder dat het Geheugen die bewaart? — Zal het helder in de ziel des kweekelings worden, en hij het genoegen, uit kennis en waarheid ontſpruitende, kunnen ſmaken, indien dat vermogen verwaarloosd en hem ontrouw zij? Ieder gevoelt de ongerijmdheid daarvan. — Niet anders is het ten aanzien van het *zedelijk* gevoel: ook daarvoor is, ter opwekking, de hulp van het Geheugen volſtrekt onmisbaar. Bekend toch is het, dat een der werkzaamſte middelen, om het welgevallen aan datgene, wat de rede of de zedelijke wet billijk en goed noemt, aan te kweeken, daarin beſtaat, dat men in de tegenwoordigheid der kinderen zedekundige onderwerpen behandelt, en hen de gezindheden en daden, daarin voorkomende, doet beoordeelen; waartoe het mededeelen van zedekundi-

ge

ge verhalen bijzonder dienstbaar is. Maar zullen zij daarvan voor zich zelve wel immer de toepassing kunnen maken, en door zulke voorbeelden ter navolging opgewekt worden, indien het Geheugen dezelve bijna even spoedig verliest, als het die verkregen heeft? Even zoodanig is het, met betrekking tot de opwekking van het *Godsdienstig* gevoel, en dat voor het *schoone* en *verhevene;* ook daarbij is het Geheugen van een onmisbaar aanbelang; doch daar het aangestipte ten bewijze voldoende is, zal het noodeloos wezen, hierbij verder stil te staan.

§ 18. Behooren de goedheid des karakters, de zuiverheid des harten en de heiligheid der gezindheden, niet minder dan de ontwikkeling van het kennisvermogen en de opwekking van het gevoel voor het ware, goede en schoone, tot onmisbare voorwaarden voor den mensch, om zijne bestemming te bereiken; (§ 14.) ja nog meer dan deze, daar deszelfs *wezenlijke* waarde van zijne vordering in *zedelijke* volkomenheid afhankelijk is, zoo is het bovenal noodzakelijk, dat het Geheugen, ook ter bevordering van deze belangrijke aangelegenheid, met de meeste zorg worde dienstbaar gemaakt. Hoe dit geschieden kan, zal in het volgende Hoofdstuk nader ontwikkeld worden. Genoeg zij het hier deswege aan te merken, dat, behalve door lezen, enz. de middelen, welke nuttig zijn ter opwekking van het *zedelijk* gevoel, (§ 17.) ook hierbij van toepassing zijn. Het is waar, nog een zeer groot onderscheid bestaat er, tusschen het welgevallen aan hetgene door de zedelijke wet wordt goedgekeurd, en derzelver betrachting; doch het eene geleidt tot het andere, en het is de taak des Opvoeders de deugd te helpen voortbrengen, en haar aanleiding te geven, om zich naar buiten te vertoonen.

§ 19. Trekken wij het behandelde zamen, zoo volgt, dat het Geheugen in *zooverre* moet geoefend worden, als zulks dienen kan ter ontwikkeling van 's menschen redelijke en zedelijke krachten, of van die vermogens, zonder welke hij zijne hoogere bestemming geenszins kan bereiken; — dat alle Geheugen-oefeningen, die met deze bedoeling in geen verband staan, moeten afgekeurd worden; — en eindelijk, dat het Geheugen in vaardigheid en gemakkelijkheid toeneemt,

neemt, naar mate het meer in deze zijne bestemming wordt aangewend, daar het, op zijne beurt, door de ontwikkeling der verhevene zielsvermogens wederkeerig onderschraagd wordt. Hieruit blijkt, dat alle vrees, alsof de oefening van dat vermogen ter benadeeling zoude strekken van de ontwikkeling des oordeels, van zelve moet vervallen; naardien het, op gezegde wijze, voornamelijk in deszelfs dienst wordt aangewend, en strekken moet, om hetzelve in juistheid en gegrondheid te doen toenemen. — Insgelijks, dat, uit hoofde van de gelijkmatige aanwending der krachten en derzelver onderlinge ondersteuning, geene éénzijdige beschaving kan ontstaan, of bekommering over benadeeling der gezondheid des ligchaams. Nimmer toch kunnen, met betrekking tot dit laatste, de palen van gematigdheid worden overschreden, zoo lang men den gang volgt, dien de Natuur zelve heeft aangewezen; en wil deze, dat, uit aanmerking van een zeer zwak ligchaam, de vermogens van den geest niet dan langzaam, en met behoedzaamheid zullen ontwikkeld worden, zoo moet, gelijk dit van zelf spreekt, het Geheugen, als een ondergeschikt vermogen, in deszelfs oefening zich daarnaar regelen.

§ 20. Na alzoo het *doel* en de *grenzen* der Geheugen-oefeningen te hebben aangewezen, gaan wij, in het

TWEEDE HOOFDSTUK,

over tot de opgave en ontwikkeling van de

Wijze, waarop het Geheugen moet geoefend worden.

Te dien einde zullen wij, in de

Eerste Afdeeling, opgeven, hoedanig deze oefeningen moeten aangevangen en voortgezet worden; in de *Tweede Afdeeling*, de hulpmiddelen aanwijzen, welke daarbij dienen in acht genomen te worden, en, eindelijk, in de

Derde Afdeeling, handelen over de stoffe, den tijd en de mate dezer oefeningen.

Bepalen wij ons dan, in de

EER-

EERSTE AFDEELING,

tot de wijze, waarop de Geheugen-oefeningen moeten aangevangen en voortgezet worden.

§ 21. Wanneer men, met den Heer LUBLINK DEN JONGEN, de verscheidene wijzen van werkzaamheid des Geheugens tot deze twee brengt: eigenlijk Geheugen (*memoria*), of bewaring der denkbeelden, en — herinnering (*recordatio*), waardoor men zich de tot hier toe bewaarde denkbeelden weder voorstelt (*), zoo is het buiten allen twijfel, dat de eerste dezer werkzaamheden, genoegzaam van het oogenblik der geboorte af, door de Natuur zelve begint ontwikkeld en aan den gang gebragt te worden. Hoe vroeg reeds ontdekt men, door verschillende teekenen, bij een kind de bewijzen, dat het zijne zoogster kent, en dat haar beeld in zijn geheugen bewaard wordt! Doch ook de andere werkzaamheid, waardoor men zich de bewaarde denkbeelden, met bewustheid, weder herinnert, is, offschoon eenigzins later, echter ook reeds in de eerste kindschheid aanwezig; gelijk dit aan ieder, die ooit zeer jonge kinderen met opmerkzaamheid heeft gadegeslagen, volkomen bekend is. Deze bezigheid van het Geheugen neemt, op dien leeftijd, bijna met elken dag toe: immers hoe vermeerderen zich de omringende voorwerpen bijna met ieder oogenblik; hoe verbazend veel wordt er niet door de uitwendige zintuigen waargenomen, waarvan de indruk aanwezig blijft! ja, wanneer men alleenlijk let op het aanleeren der taal, en de groote hoeveelheid van woorden, die onthouden moet worden, zoo is men genegen om te gelooven, dat het Geheugen in geen tijdperk van 's menschen bestaan meerdere werkzaamheid verrigt, dan in de drie of vier eerste levensjaren.

§ 22. Uit hoofde dezer menigvuldige verrigtingen des Geheugens, spreekt het van zelf, dat er, gedurende dien tijd, aan geene andere, opzettelijke oefeningen van dat vermogen behoeft gedacht te worden. Alles, wat de Opvoeder, met betrekking tot hetzelve, te verrigten heeft, bestaat daarin, dat hij, naar mate de omringende voorwerpen door het kind reeds gekend worden, van tijd tot tijd andere aan deszelfs ui-

(*) Zie deszelfs *Verhandelingen*, I D. bl. 138.

uiterlijke zintuigen voorstelle, die van alle kanten late beschouwen, en over dezelve op eene kinderlijke wijze spreke, ten einde daardoor de duidelijkheid en juistheid der voorstellingen te bevorderen. Niets is den kinderen meer eigen, dan alles te willen bezien en betasten, en het is vooral de taak der ouders, dezen wenk der Natuur op te merken, en, zoo veel zulks zijn kan, te gehoorzamen; dewijl niets zoo zeer in staat is, om de helderheid der voorstellingen te bevorderen, dan de eigenschappen der voorwerpen, door zoo vele zintuigen, als daartoe slechts dienstbaar kunnen zijn, naauwkeurig te leeren opmerken.

§ 23. Met deze opwekking der opmerkzaamheid en des nadenkens moet men gedurende eenen geruimen tijd voortgaan; ja, dezelve behoorde, offschoon met verschillende wijzigingen, tot in het tiende jaar, en zelfs nog verder, voortgezet te worden. Aan stof daartoe kan het niet ontbreken: alles, wat in de kamer is; — wat aan het menschelijk ligchaam valt op te merken; — wat tot voedsel — kleeding, enz. behoort; — wat op het veld of in den tuin is; — dieren, planten, prenten, enz. kunnen tot onderwerpen van zoodanige gesprekken met de kinderen dienstbaar zijn. Het onmiddellijk leeren kennen der voorwerpen zelve heeft echter veel vooruit boven het leeren kennen daarvan door middel van afbeeldingen, modellen, enz. — Men verzuime nimmer, met het noemen der voorwerpen, tevens derzelver kenteekenen te doen opsporen; dewijl dit niet alleen dient ter verrijking van de taal der kinderen, en derzelver denkbeelden eene groote duidelijkheid bijzet, maar ook tevens de verbeeldingskracht oefent, en het Geheugen versterkt. Laat mij dit door een voorbeeld ophelderen. Stel, men spreekt met een kind over de eigenschappen van eenen boom, en vraagt: Welke eigenschappen, die gij door uw *gezigt* kunt waarnemen, zoudt gij van dien boom kunnen opnoemen? — *Dat hij eenen dikken, hoogen, ronden en ruwen stam heeft; dat hij vele zware en vele dunne takken heeft; dat aan die takken duizenden groene bladeren vastzitten, waartusschen schoone vruchten hangen, enz.* — Welke eigenschappen van denzelven zoudt gij wel kunnen *voelen*, wanneer gij blind waart? — *Ik zou kunnen voelen, dat de stam dik, hoog, ruw en rond is, en wan-*

wanneer ik op eene ladder stond, dat hij takken, bladeren en vruchten heeft. — Ook dat de bladeren *groen* zijn? — *Neen, kleuren kan men niet voelen.* — Maar zoudt gij door het *gehoor* ook eenige eigenschappen van dien boom kunnen ontdekken? — *Als het woei, zou ik kunnen hooren, dat hij takken en bladeren heeft.* — Maar zoo gij eens uw *gezigt*, *gehoor* en *gevoel* mistet, zoudt gij dan door den *reuk* wel iets van den boom kunnen bemerken? — *Neen.* — Waardoor kunt gij eene roos bemerken, schoon gij haar ook niet ziet of voelt? — *Door den reuk.* — Bedenk u dus nog eens, of gij ook door *dit* zintuig niets van den boom zoudt kunnen ontdekken? — *Ja, als hij welriekende bloesems of vruchten had, dan wel.* — Is er ook eenige eigenschap van hem door den *smaak* te bemerken? — *Ja, of hij lekkere vruchten draagt.*

Op zoodanige wijze kan men, door de waarneming van een enkel voorwerp, de kinderen lang, aangenaam en nuttig onderhouden, en veel daaraan toebrengen, dat de voorstellingen juist en volkomen in het Geheugen opgenomen en bewaard worden.

§ 24. Zullen echter de innerlijke werktuigen voor het Geheugen behoorlijk ontwikkeld en versterkt worden, en zoodanige vlugheid en levendigheid verkrijgen, dat het opnemen en bewaren der voorstellingen, zoo veel mogelijk, eene onwillekeurige hebbelijkheid wordt, dan moet er ook reeds *vroeg* met de eigenlijk gezegde *oefeningen* daarvan een aanvang worden gemaakt; dat wil zeggen, dat men het Geheugen, zelfs van zeer jonge kinderen, reeds stellige bezigheid moet verschaffen, om *woordelijk* en *zakelijk* iets op te nemen. Misschien worden er geene menschen aangetroffen, die een bijzonder vlug en vast geheugen bezitten, of zij hebben in hunne eerste levensjaren reeds zeer veel van buiten moeten leeren. Men wane niet, dat zulks ter benadeeling van het oordeel zou strekken: ERASMUS, DE GROOT en andere voortreffelijke mannen bezaten een verbazend geheugen, hetwelk zij al zeer vroeg hadden moeten oefenen; zoo zelfs, dat de eerstgenoemde, met zijn veertiende jaar, reeds twee Latijnsche Schrijvers geheel van buiten kende, — en welke lichten zijn nogtans die mannen niet geworden! Bovendien loopt dit te minder gevaar, wanneer, volgens §§ 17 en

19,

19, de vermogens van den geest zoodanig ontwikkeld worden, dat zij elkander onderling onderschragen, en strekken ter gezamenlijke volmaking. Zoo kan en behoort men dezelfde stof, welke naar § 23 gediend heeft ter opwekking der opmerkzaamheid, vervolgens doen strekken ter oefening van het *woord-* en *zaak*-geheugen. Men geve b. v. tot eene taak op, om den volgenden dag de voorwerpen, welke, bij gelegenheid eener wandeling, met opmerkzaamheid zijn waargenomen, of waarover men onlangs gesproken heeft, woordelijk op te noemen; of men late de namen der bloemen en boomen, visschen, vogels en zoogdieren, die den kinderen bekend zijn, enz. van buiten leeren. Wat de oefening van het *zaak*-geheugen betreft, — ook daartoe kan men zich van dezelfde voorwerpen bedienen, en de kinderen, na verloop van eenigen tusschentijd, naarstig wederom laten vertellen, hetgene men zelf hun daarvan vooraf gezegd heeft.

§ 25. Aan deze oefening verbinde zich al spoedig eene andere; die, namelijk, om de kinderen lieve, eenvoudige versjes te doen van buiten leeren. Behalve het voordeel van daardoor het Geheugen in geschiktheid te doen toenemen, kan deze oefening zoo uitnemend vruchtbaar zijn ter opwekking van het zedelijk gevoel, en dienen, om het kostbaarste zaad van alles, wat goed is, in de teedere harten te strooijen; ja, de eerste grondslag van liefde tot de deugd, bij vele voortreffelijke menschen, werd langs dien weg, door de moederlijke ontwikkeling, in het kinderlijk gemoed gelegd. Versjes, wanneer zij regt goed zijn, hebben daartoe bijzondere geschiktheid; want behalve, dat zij door rijm en maat veel gemakkelijker zijn, om van buiten geleerd te worden, dan proza; — behalve, dat zij, door eene beeldrijke en zinnelijke voordragt, de verbeeldingskracht opwekken, en daardoor het Geheugen op eene ongemeene wijze te hulp komen, hebben zij bovendien gewoonlijk eene zedelijke strekking, en spreken regelregt tot het hart. Moeders zijn hierbij de ware onderwijzeresfen; niemand weet zich met nederbuigende goedheid zoo naar het kind te schikken; niemand is voor hetzelve zoo belangrijk, zoo aangenaam, en nimmer vloeit het goede meer

gemakkelijk uit het eene hart in het andere. Moeders verveelt het niet, haren kinderen een versje zoo menigmaal voor te zeggen, tot deze het eindelijk volkomen duidelijk in hun geheugen hebben opgenomen.

§ 26. Zal men echter kunnen hopen, dat zoodanige oefeningen aan haar doel zullen beantwoorden, zoo is er aan de goede gesteldheid dier versjes zeer veel gelegen; en wij kunnen niet roemen, dat velen derzelve, welke voor dien leeftijd geschreven zijn, in dat opzigt, bijzonder uitmunten. De meeste zijn te beuzelend en te plat; — andere vliegen te hoog, en bevatten uitdrukkingen, denkbeelden en versieringen, welke veel meer ontwikkeling vooronderstellen. Zullen dezelve goed zijn, zoo behooren zij, in eene levendige, zinnelijke, nimmer platte en de poëzij onteerende taal, onderwerpen te behelzen, uit den vroegen kinderlijken leeftijd ontleend; of althans de zoodanige, die zich in dien leeftijd volkomen helder aan het verstand laten voorstellen. Beelden en vergelijkingen, niet uit de kinderwereld genomen, hoe fraai ook op zich zelve, moeten vermeden worden, en het geheel behoort eene nuttige en heilzame strekking te hebben. Zullen toch de moeders dezelve op de regte wijze kunnen aanwenden, zoo moeten de denkbeelden, daarin voorkomende, regt duidelijk voor de kinderlijke bevatting — en de voorwerpen, waarover gesproken wordt, aanschouwelijk voorgesteld, of ten minste, door vergelijking met reeds bekende denkbeelden, volkomen kennelijk gemaakt kunnen worden. NIEUWOLD schreef regt in dien kindertoon, doch heeft geene versjes nagelaten; VAN ALPHEN, in zijne Kindergedichtjes, en VAN HEIJNINGEN BOSCH, in onderscheidene van zijne Geschriften voor de jeugd, bevatten verschillende zeer lieve versjes voor dien vroegen leeftijd.

§ 27. Vervolgens oefene de moeder het geheugen harer kinderen ook met woorden en zaken, die niet in dichtmaat gesteld zijn. Kleine, zeer bevattelijke verhalen voor de jeugd kunnen, voor het *zaak*-geheugen, van uitnemenden dienst zijn. Aan goede voorbeelden daarvan ontbreekt het minder, dan aan doelmatige versjes voor zeer jonge kinderen: VAN HEIJNINGEN BOSCH levert ook hier voortreffelijke

bouw-

bouwstoffen. Best is het, dat de moeder zoodanige verhaaltjes eerst voor zich zelve in stilte overzie, en daarna dezelve aan hare kleinen mededeele: dit is natuurlijker, voldoet beter aan het oogmerk, en maakt dieper indruk, dan wanneer zij die woordelijk voorleest. Vervolgens doe zij het verhaalde zakelijk weêr vertellen, en herhale dat ook den volgenden, en zelfs den tweeden en derden dag, hetgene voor de oefening van het Geheugen van eene groote nuttigheid zal bevonden worden. —

Ook ten aanzien van het *woord*-geheugen moet de moeder, naar mate de denkbeelden der kinderen zich uitbreiden, ruimer stof ter oefening aanbieden. In het algemeen echter zorge zij, geene woorden op te geven, waarvan de beteekenis den kinderen nog onbekend is, of welke zij door geene vergelijking duidelijk kan maken. Ook doe zij hierbij geene sprongen, maar klimme van lieverlede van het gemakkelijke tot het moeijelijke op. Zoo geve zij, b. v., om na te zeggen: *Leyden*, *Leuven*, *Limburg*, *Luxemburg*, *Leeuwarden*, enz. waarbij de gelijkheid van de eerste letter, en de beteekenis dier woorden, alle steden aanduidende, het Geheugen ongemeen te hulp komen. — Op eenen anderen tijd, na op de vorige wijze lang genoeg bezig te zijn geweest, kan zij vragen: „ Kunt gij wel de volgende woorden nazeggen: *bak*, *dak*, *lak*, *vak*, — *boek*, *doek*, *koek*, *snoek?"* waarbij het Geheugen door het rijm wordt geholpen. Reeds moeijelijker is het, wanneer men opgeeft: *adem*, *aandoen*, *aap*, *achter*, *akkerman*, *afkeer*, enz. van welke woorden wel de eerste letters gelijk zijn, doch de beteekenis zeer verschilt. Veel moeijelijker zal de volgende opgave zijn: *bloed*, *stof*, *inktkoker*, *zee*, *vleesch*, *stroom*, enz.

§ 28. Wordt een kind, gelijk zulks in vele plaatsen de gewoonte is, reeds vroeg op eene zoogenaamde Matressenschool besteld, minder om daar iets te leeren, dan om van hetzelve in huis ontslagen te worden, zoo behoort de Onderwijzeresse de plaats der moeder, zoo veel mogelijk, te vervullen, en datgene, ten aanzien van de oefening des Geheugens, te verrigten, hetwelk zoo even is aangewezen. — Wanneer de kinderen met het zesde jaar, of iets later, op de gewone school worden geplaatst, zoo behoeft *aldaar*,

 ten

ten minſte gedurende het eerſte jaar of nog verder, aan geene afzonderlijke, opzettelijke oefeningen voor het Geheugen gedacht te worden: hetzelve vindt alsdan in alles, wat onderwezen wordt, ſtoffe in overvloed, om zich daarmede bezig te houden.

Uit hoofde van de tegenwoordige, vrij algemeen goede geſteldheid onzer Vaderlandſche ſcholen, zou het overbodig zijn aan te wijzen, dat, ook bij het aanvankelijk onderwijs in het lezen, enz. alles op verzinnelijking en vergelijking met reeds gekende voorwerpen aankomt, ten einde het Geheugen te gemoet te komen, en het werktuigelijk van buiten leeren te verhinderen.

§ 29. Dan offchoon, gelijk zoo even (§ 28) gezegd is, gedurende den eerſten tijd, dat een kind ter ſchole gaat, aldaar geene bijzondere Geheugen-oefeningen, buiten hetgene onderwezen wordt, behoeven plaats te hebben, zoude ik echter de moeders aanraden, om met het doen van buiten leeren van kleine versjes, en het verhalen van geſchiedenisjes te blijven voortgaan; niet alleen om daardoor de oefening van het Geheugen, ook te huis, aan den gang te houden, maar vooral, om de uitmuntende werking daarvan op de kinderlijke harten (§ 25), de vorming van den ſmaak en de vermeerdering van belangrijke kundigheden. Zoodanige gedichtjes van VAN ALPHEN, welke, om derzelver hoogeren inhoud, vroeger zijn overgeſlagen, kunnen, benevens die van FRANCIJNTJE DE BOER en anderen, nu met vrucht gebruikt worden.

§ 30. Naar mate de vaardigheid der kinderen in het lezen toeneemt, en derzelver kundigheden vermeerderen, moet ook aan de volkomenheid van hun geheugen, op de ſchool, meer bepaaldelijk gearbeid worden. Te dien einde late men, met betrekking tot de oefening van het *woord*-geheugen, van tijd tot tijd, eene les van buiten leeren, waartoe de namen der voorwerpen, welke tot de Natuurlijke Historie, de Aardrijkskunde, de Geſchiedenis, of tot eenige andere algemeen nuttige wetenſchap behooren, geſchikte ſtof aanbieden. Wordt er buitendien ook nog onderwijs gegeven in eene of andere vreemde taal, zoo is er overvloedige gelegenheid, om daardoor, even als door het zoo even genoemde, het *woord*-geheugen bezigheid

heid te verſchaffen. Men zorge ſlechts, gelijk zulks reeds meermalen is aangemerkt, dat ook hierbij alles, zoo veel mogelijk, opgehelderd en duidelijk gemaakt worde (*).

§. 31. Zoodanig is het mede gelegen ten aanzien van het *zaak*-geheugen; ook voor de oefening daarvan moet nu op de ſchool vlijtige zorg worden gedragen. Het is toch te verwachten, dat de gelegenheid daartoe te huis ſteeds ſchaarſcher zal worden; naardien men kan vooronderſtellen, dat de moeders, door de bemoeijing met kleinere kinderen en de zorgen der huishouding, zich met de grootere en reeds ter ſchole gaande minder zullen kunnen onledig houden. De Geheu-

(*) Ofschoon in deze Verhandeling ten sterkste wordt aangedrongen op de ontwikkeling en opheldering der denkbeelden, alvorens men die van buiten doe leeren, overeenkomstig hetgene deswege § 9 en elders gezegd wordt, leide men daaruit echter niet af, dat *alle* Geheugen-oefening, waarbij dit geene plaats heeft, als nutteloos of schadelijk moet verworpen worden. Het is hiermede gelegen, als met het onderwijs in het fraai schrijven: hoewel elk verstandig Leermeester, ook daarbij zoo vele oogmerken zal trachten te vereenigen, als hij kan, en den leerlingen niets zal te schrijven geven, dat zij niet verstaan, en waarvan zij niet tevens het een of ander nuttig gebruik kunnen maken, zal hem dit echter geenszins beletten, van tijd tot tijd, ook enkele trekken en afzonderlijke letters te doen nabootsen, om hen in de kunst zelve meer en meer te volmaken. Zoo ook handele men ten aanzien van de oefening des Geheugens. Ook daarbij wijke men *nu* en *dan* van den algemeenen regel af, door het opgeven van woorden en voorstellen, die door de kinderen *niet volkomen* verstaan en begrepen worden: dit is voor het vervolg, met betrekking tot het aanleeren van talen, Aardrijkskunde, Geschiedenis en andere wetenschappen, en zelfs voor het dagelijksch leven van het grootste aanbelang, waarbij insgelijks zeer vele zaken in het geheugen moeten opgenomen worden, die voor het verstand niets meer dan bloote klanken zijn. — Wat het aanleeren van Gezangen, Spreuken, Bijbelplaatsen, enz. betreft — dit oefent in volgenden leeftijd menigmaal een' zoo weldadigen invloed op de bevordering van levensgeluk (zie § 8), dat hetzelve ook dáár, waar het den ouderen aan tijd en bekwaamheid ter opheldering en ontwikkeling der denkbeelden mogt mangelen, echter geenszins moet nagelaten worden. Alleenlijk zij men hierbij, ten aanzien van de keuze der stukken, die men van buiten doe leeren, alsmede met betrekking tot de hoegrootheid der taak, welke men den kinderen opgeeft, met de noodige omzigtigheid werkzaam, en raadplege deswege den Onderwijzer, den Leeraar of eenig ander verstandig man, opdat men geen kaf en onkruid voor koren verzamele, of den lust tot verdere Geheugen-oefening ganschelijk uitdoove.

heugen-oefeningen mogen daarvan geenszins afhankelijk zijn, maar behooren, in tegendeel, met de voortgaande ontwikkeling toe te nemen; aan welke behoefte niet wel anders dan op de ſchool kan voldaan worden. Aan ſtof voor dezelve kan het aldaar ook wel nimmer ontbreken: behalve hetgene deswege in het vervolg zal opgegeven worden, bieden de dagelijks gelezen wordende ſtukken daartoe overvloedige gelegenheid aan. — Met zoodanige oefeningen nu houde men beſtendig aan: „ Het is toch," gelijk LUBLINK DE JONGE zegt (*), „ met de verſterking van „ het Geheugen, gelijk als met den zeilſteen, die, „ door eene gedurige, aanhoudende uitlokking van zijn „ aantrekkend vermogen, meer en meer in krachten „ toeneemt." Zoo lang dus een kind ter ſchole gaat, en ook in volgenden leeftijd, moet dit zielsvermogen door de gewoonte eener beſtendige oefening aan den gang worden gehouden (†).

§ 32.

(*) In zijne *Verhandelingen*, I D. bl. 159.

(†) Ook in rijpere jaren behoorde men de Geheugen-oefeningen nimmer geheellijk te laten varen; dewijl men zonder dezelve al spoedig over vermindering en ongetrouwheid van dat vermogen zal hebben te klagen. Het is daarom geenszins noodig, zich zelven het van buiten leeren, als met geweld, op te dringen; maar van tijd tot tijd eenige schoone dichtregelen — stalen van bijzondere welsprekendheid — belangrijke spreuken en kernachtige gezegden — Bijbelplaatsen, enz. in het geheugen te prenten; — insgelijks, wanneer men eene Redevoering gehoord, of iets gelezen hebbe, zich deswege rekenschap af te vorderen, en de orde, verdeeling, enz. zich weder te herinneren, is allernuttigst.

Eene voorname oorzaak, waardoor vele bejaarden hun geheugen volkomen bederven, ligt in de gewoonte, om aan hetzelve volstrektelijk niets toe te vertrouwen; maar alles (gelijk dit vooral bij zeer ordelijke lieden het geval is) oogenblikkelijk aan te teekenen, uit vrees van het anderzins te zullen vergeten. Door deze gewoonte ontwent zich het Geheugen zoodanig alle werkzaamheid, dat men op het laatst bestendig genoodzaakt is, met de pen of het potlood in de hand te staan.

Nog is het voor bejaarden, ter bewaring en versterking van hun geheugen, van de grootste nuttigheid, de twee volgende regelen in acht te nemen.

Vooreerst: Bevlijtig u altijd, om, zoo veel mogelijk, duidelijk, regelmatig en in eene gemakkelijke orde te denken, te spreken en te schrijven. Hoe duidelijker en onderscheidener begrippen wij ons van eenige zaak vormen, en hoe meer wij er ons op toeleggen, om steeds geregeld en ordelijk te denken, hoe dieper indruk door dit een en ander op onzen geest te wege gebragt, ons geheugen versterkt, en de herinnering ons gemakkelijk gemaakt zal worden.

Ten

§ 32. Hierbij lette de Onderwijzer naauwkeurig op, werwaarts, het Geheugen der kinderen zich liefst henen strekke, — *of* tot het onthouden van woorden, *of* van zaken; dewijl zulks hem moet aanwijzen, wat hij, te dezen aanzien, zorgvuldigst te ontwikkelen en te oefenen hebbe.

§ 33. Bevindt hij, dat het *woord*-geheugen bij een kind zeer vaardig is, zoodat het zelfs gemakkelijk woorden onthoudt, waarvan de beteekenis aan hetzelve nog onbekend is, zoo matige hij deze oefening, die slechts eene éénzijdige beschaving bevorderen, en zelfs nadeelig zou kunnen werken op de ontwikkeling des verstands. Hij bevlijtige zich dan te meer, om hetzelve denkbeelden en zaken, zoowel afzonderlijk als in verband, te leeren onthouden; waartoe, behalve het wedervertellen van hetgene men zelf eerst verhaald heeft (§ 27), tevens van zeer veel dienst kan zijn, — dat men *zakelijk* late herhalen, hetgene door de kinderen gelezen is; — dat men de *aaneenschakeling* der denkbeelden van zeer korte voorstellen late opgeven; — dat men den *draad van een gesprek*, zoowel achterwaarts tot het eerste denkbeeld toe, als omgekeerd, late nasporen, enz. Door zoodanige middelen, zal men ongetwijfeld op de versterking van het *zaak*-geheugen eenen zeer gunstigen invloed hebben.

§ 34. Blijkt het den Onderwijzer, in tegendeel, dat een kind zeer gemakkelijk *zaken* onthoudt, en veel kan navertellen van hetgene gelezen of gehoord is, echter zonder orde en zamenhang, en zonder in staat te zijn, ook

Ten andere: Wacht u voor alle sterkwerkende hartstogten en alle ongeregeldheden, die de dierlijke huishouding van uw gestel beleedigen en krenken. — Dat een matig en geregeld leven, ook in dezen, geenszins onverschillig zij, zal elk gereedelijk erkennen, die eenigzins gewoon is opmerkzaam te zijn, en zich zelven gade te slaan. Sterkwerkende hartstogten verwoesten de vermogens van ziel en ligchaam beide. Buitengemeene vermoeijing van het ligchaam, gebrek aan de noodzakelijke rust, najaging van veelvuldige vermakelijkheden, onmatig gebruik van wijn of van verhittende geestrijke dranken, en meer soortgelijke dingen kunnen niet anders dan de vermogens van den mensch ondermijnen, en inzonderheid die fijnere werktuigen, welke voor het Geheugen noodzakelijk zijn, benadeelen. — Alle andere regelen ter versterking van het Geheugen, bij bejaarden, zijn minder beproefd en aanwendig, en daardoor minder van algemeene toepassing.

ook *woordelijk* iets terug te geven, zoo zij hij vooral bedacht op de versterking van deze eigenschap des Geheugens. „Het heeft toch," gelijk NIEMEYER te regt aanmerkt (*), „eene veelvoudige nuttigheid, „dat men namen, getallen, plaatsen uit brieven of „boeken, woordelijk en getrouw in zijn geheugen „bewaren kunne." Niet alleen geve hij den zoodanigen dagelijks eenige, in het algemeen slechts niet onverstaanbare, woorden op, om van buiten te leeren; maar hij vermeerdere ook derzelver aantal, naar mate het Geheugen in volkomenheid aanwint, zonder echter tot het aanleeren daarvan meer tijd te vergunnen. Daar nogtans deze oefeningen voor zulke kinderen moeijelijk zijn, zorge hij er vooral voor, om geene derzelve, die een zwak geheugen hebben, door eene harde behandeling het van buiten leeren hatelijk te maken, en van alle Geheugen-oefening af te schrikken; maar trachte, in tegendeel, door allerlei gepaste middelen, dezelve voor hen aanlokkelijk te doen zijn, zoo door de *keuze* van hetgene hij van buiten laat leeren, als door eene geschikte *wijze*, om den naijver op te wekken, en tevens door hun bevattelijk te maken het *gebruik*, hetwelk zij daarvan eens voor zich zelve berekenen kunnen.

§ 35. Na aldus te hebben aangewezen de *wijze*, op welke de oefeningen van het Geheugen moeten aangevangen en voortgezet worden, gaan wij over, in de

TWEEDE AFDEELING,

tot het opgeven der hulpmiddelen, welke dienen kunnen ter ontwikkeling en versterking van dat zielsvermogen.

§ 36. Onder deze middelen komt in de *eerste* plaats in overweging de noodzakelijkheid, om de kinderen aan *opmerkzaamheid* te gewennen. Zonder deze kan al het leeren en onderwijzen van geene de minste nuttigheid zijn; en vandaar is het, dat vele jonge lieden, gedurende eenen geruimen tijd, het onderwijs genieten, zonder blijkbare vorderingen te maken. Spreekt de Onderwijzer met hen, of leeren zij hunne les-

(*) *Grondbeginsel. van Opvoed. en Onderw.*, I D. bl. 97 en 98.

lessen, zoo zijn zij verstrooid, denken aan geheel andere zaken, en verstaan slechts ten halve, hetgene allerduidelijkst ontwikkeld en aangewezen wordt. Het Geheugen, hoe gelukkig op zich zelf, ontvangt, uit dien hoofde, slechts als in het voorbijgaan eenige indrukken, en de uitkomst van dit alles is eene verbazende achterlijkheid in al hunne vorderingen. „ Zul„ ke jonge lieden", zegt NIEMEYER (*), „ hebben „ oogen, ooren en gevoel, doch zien niets, hooren „ niets, en worden niets gewaar; want zij letten ner„ gens op. Hunne ziel is of in eene gedurige slui„ mering, of in eene aanhoudende verstrooijing. Geen „ onderwerp vestigt dezelve. Ook verkrijgen zij „ deswege van niet één voorwerp eene zinnelijke „ kennis." Allernoodzakelijkst is het daarom, dat men kinderen, die ligt voor verstrooijing vatbaar zijn, aan opletten dheid en opmerkzaamheid gewenne. Dit is ook inzonderheid ten aanzien van de oefening des Geheugens van het grootste aanbelang; want ligt verstrooide menschen zijn natuurlijk ook vergeetachtig, omdat geene voorwerpen zoodanigen indruk op hen maken, welke diep genoeg is, om duurzaam te wezen.

§ 37. Uit hoofde van den verschillenden aard der kinderen, zullen de pogingen daartoe echter bij allen geenszins denzelfden gelukkigen uitslag hebben. Velen bezitten eene groote mate van werkzaamheid van geest, die zich, zelfs als zij nog zeer jong zijn, reeds op het aangezigt laat lezen: zij hooren, zien, grijpen naar alles; terwijl weder anderen geene de minste blijken van nieuwsgierigheid aan den dag leggen. Ook zijn er, bij welke men eene hooge mate van opgewektheid van geest ontdekt, doch die zoo weinig geregeld is, dat zij bijna immer van het eene naar het andere rondzwerft, en zich aan niet één voorwerp bepaaldelijk hecht, waardoor deze gesteldheid bijna even nadeelig is, als de tegenovergestelde; schoon het waar blijft, dat het voor den Opvoeder gemakkelijker is, voorhanden zijnde krachten te beperken, dan derzelver plaats te vervullen, waar zij niet gevonden worden. Dan, offchoon jonge lieden, met zulk eene werkzaamheid van geest beschonken, het al niet tot dien graad van oplettendheid mogen brengen, welken men ver-

(*) T. a. p. bl. 85.

verwachten kan bij zekere middelmaat van deze krachten, zoo kan men echter ook bij dezulke, door aanhoudende oefening, veel winnen.

§ 38. Daar er aan deze zaak zoo veel gelegen is, kan het niet ongepast zijn, ter bevordering derzelve, eenige beproefde regelen te laten volgen.

a.) Men zorge, dat de voorwerpen, die men der opmerkzaamheid aanbiedt, overeenkomstig zijn met den ouderdom en de vatbaarheid des kinds. In de eerste jaren moeten dezelve dus enkel van eenen zinnelijken aard wezen; wijl deze dan alleen aantrekkelijk zijn en gevat kunnen worden. Hij, welke in dien leeftijd de opmerkzaamheid wil bepalen op waarheden, die boven de kinderlijke vatbaarheid en buiten het bereik der zinnen zijn, kiest juist het middel, om alle innerlijke werkzaamheid te vernietigen.

b.) Hoe jonger de kinderen zijn, hoe korter de tijd moet wezen, waarin men oplettendheid van hen vordert. Zal de opmerkzaamheid geen lastig ding schijnen, zoo behoort zich dit niet veel langer uit te strekken, dan de neiging zelve opgeeft. Ook moet men alsdan vermijden, meer dan één voorwerp tegelijk aan de kinderlijke oplettendheid voor te stellen; dewijl men, door anders te handelen, de aandacht te veel verdeelen, en de opmerkzaamheid verminderen zoude. Met het toenemen der jaren kan men te dien opzigte meer van hen vorderen, en langzamerhand leeren, ook op meer dan één voorwerp tevens te letten.

c.) Men drage zorg, om, zoo veel mogelijk, alles uit den weg te ruimen, wat de opmerkzaamheid kan aftrekken. De gewone levendigheid der kinderen is meermalen voor het bepalen derzelve, inzonderheid op de scholen, ten uiterste hinderlijk; en elk Onderwijzer is overtuigd, dat het nimmer beter gelukt, de oplettendheid gaande te houden, dan bij eene algemeene stilte. Men zij dus *daarop* bedacht, wanneer men iets wil voordragen, dat eene onverdeelde aandacht vordert. Ook brenge men, zoo veel mogelijk, de voorwerpen, waartoe men de kinderen wil bepalen, in verband met derzelver aard en neigingen. Niet ligt toch zal men over verstrooijing behoeven te klagen, zoo lang men der kinderen natuurlijken weetlust weet op te wekken, hunne verwachting te spannen, of hen in het denkboeld kan brengen, dat

het-

hetgene, waaromtrent men opmerkzaamheid verlangt, hunne neigingen schijnt te bevorderen, of voor dezelve bruikbaar te wezen.

d.) Men toone den kinderen, door juistgekozene voorbeelden, het noodzakelijke en heilzame der opmerkzaamheid voor het welzijn van hun volgend leven. Vele leerlingen zijn, ten aanzien van onderscheidene kundigheden, die men hun wil mededeelen, om geene andere reden onoplettend, dan, wijl zij het verband daarvan met hun toekomstig geluk niet doorzien, en meenen, dat dezelve hun nimmer te pas kunnen komen.

e.) Zijn de jonge lieden, niettegenstaande dit alles, nog aanhoudend verstrooid, zoo moet men de oorzaak daarvan zoeken op te sporen. Menigmaal ligt dezelve in een of ander denkbeeld, een' wensch, eene hoop of eene vrees, die hen bestendig bezig houdt; ook somwijlen in eene onevenredig ontwikkelde verbeeldingskracht, die hun bestendig andere beelden toevoert. — Deze oorzaken op te zoeken en weg te nemen, is van het hoogste belang; dewijl er, zonder dat, te vergeefs opmerkzaamheid zal verwacht worden.

§ 39. Gelukt het nu, door deze of soortgelijke middelen, dezelve op te wekken of te bevorderen, zoo is er ten aanzien van het Geheugen zeer veel gewonnen. Immers, hoe naauwkeuriger de voorwerpen worden waargenomen, — hoe volkomener voorstellingen men heeft, en hoe helderder de zaken gekend en begrepen worden, hoe dieper indruk dit zal maken, en hoe vaster dezelve in het geheugen zal bewaard blijven. Daardoor alleen is het ook, dat men kan hopen, van zoogenoemde *vlugge* Geheugens tevens *vaste* Geheugens te zullen vormen. Door eene allergelukkigste, dierlijke *organisatie* voor dat vermogen geholpen, behoeven de zoodanigen maar weinig moeite te besteden, om iets in het geheugen op te nemen; doch de bewustheid, die men daarvan heeft, is tevens oorzaak, dat er slechts geringe opmerkzaamheid wordt aangewend; waardoor de indruk, daardoor te weeg gebragt, zoo onbeduidend is, dat dezelve bijna even spoedig verdwijnt, als ontstaat. Wil men dit, hetgene van zoo veel belang is, verbeteren, — het voorname middel daartoe is vermeerderde opmerkzaamheid, waardoor het Geheugen, ongetwijfeld, van lieverlede, ook in *getrouwheid* zal toenemen.

§ 40.

§ 40. In de *tweede* plaats komt, als hulpmiddel ter versterking van het Geheugen, in aanmerking het gebruik, dat men te dien einde kan maken van de *verbeeldingskracht*, of dat vermogen, waardoor men zich vroegere gewaarwordingen en aandoeningen met zulk eene kracht vernieuwt, alsof dezelve nog tegenwoordig waren en ondervonden wierden; en waardoor men tevens in staat is, de ontvangene denkbeelden zich in andere betrekkingen voor te stellen, en verschillende deelen tot een nieuw geheel zamen te voegen. Meermalen worden Geheugen en Verbeeldingskracht niet genoeg onderscheiden, en het zal daarom niet ondienstig zijn, derzelver verschil, met de woorden van een zeer geacht Schrijver, wat nader aan te wijzen. Dus schrijft hij: „ Het Geheugen brengt in de ziel de „ voorstellingen willekeurig terug, met de bewust„ heid, dat zij dezelve op dien of dien tijd heeft „ gehad. De Verbeeldingskracht, in tegendeel, doet de„ zelve dikwijls, ook onwillekeurig, in den geest „ opkomen, zonder den tijd of de plaats te herinne„ ren. — Het Geheugen vernieuwt blootelijk de voor„ stelling, welke zij gehad heeft, zonder iets aan de„ zelve te veranderen, of er iets bij te voegen; ter„ wijl de Verbeeldingskracht, in tegendeel, de voor„ stelling verandert — vele derzelve te zamenvoegt, „ en iets voortbrengt, dat nooit een bestaan gehad „ heeft, noch immer door de ziel waargenomen „ werd. — De Verbeeldingskracht, eindelijk, heeft „ nog dit onderscheidende boven het Geheugen, dat „ zij de voorwerpen met zulk eene levendigheid voor „ den geest kan plaatsen, alsof dezelve inderdaad aan„ wezig waren" (*).

§ 41. Dat de verbeeldingskracht op een uitstekend nuttige wijze kan worden aangewend, zal niemand ontkennen, die ooit over den invloed derzelve op het Geheugen heeft nagedacht. Een paar voorbeelden zullen dien invloed, in het algemeen, nader kunnen aantoonen. Stel, men leest of hoort het berigt, dat iemand overleden is: dit neemt het Geheugen op, maar slechts als in het voorbijgaan, en voor eenen korten tijd; — het maakt geen' diepen indruk, en is spoedig weder uitgewischt. Maar nu wordt ons tevens

(*) Zie WOLTERBEEK, Verhandeling over de *Verbeeldingskracht*.

vens berigt, dat de gestorvene nog in de kracht der jaren, en vader was van een talrijk huisgezin, hetwelk in hem den eenigen verzorger verloor, en thans in de deerlijkste behoefte en ellende gedompeld is, enz. Nu worden onze aandoeningen opgewekt, en de verbeeldingskracht komt in werking. Levendig schildert ons deze al de bezwaren, al den kommer, die aan dit sterfgeval verbonden zijn; en de indruk, die daardoor veroorzaakt wordt, is zoo diep, dat dezelve, gedurende eenen zeer langen tijd, en zoo deze gebeurtenis daarenboven onder onze bekenden, of in onze maagschap heeft plaats gehad, voor immer in ons geheugen bewaard zal blijven. — Nog eens: lees de daden van eenen wereldverwoester uit langverledene tijden: uwe edele denkwijze houdt zich ongaarne met soortgelijke schandvlekken der menschheid onledig; derzelver verrigtingen wekken uwe opmerkzaamheid slechts in eene geringe mate op; en het gevolg is, dat naam, leeftijd, woonplaats en daden van den dwingeland welhaast uit uw geheugen zullen vervlogen zijn. Maar laat nu, door de bekwaamheid des Schrijvers, uwe verbeeldingskracht opgewekt worden; stelle hij u het oord, de toenmalige gesteldheid der wereld en der menschen, de onafzienbare ellenden, tranen en weeklagten zoo levendig voor, dat u dezelve als voor oogen staan, zoo zal welligt uw geheugen eenen indruk ontvangen, diep genoeg, om dien immer aanwezig te doen blijven.

§ 42. Offschoon zeer vele kinderen, uit hoofde eener zeer levendige verbeeldingskracht, als gedurig in eene tooverwereld leven, waarom dit vermogen bij hen eer beperkt dan opgewekt behoort te worden, zijn er echter ook dezulke, bij welke deze kracht niet zeer levendig en werkzaam is; en het is om meer dan eene reden noodzakelijk, in dat geval, dezelve op te wekken en te oefenen. Veel nut kan het, te dien einde, aanbrengen, wanneer men de uiterlijke zinnen, zoo veel mogelijk, oefene, en daardoor veroorzake, dat dezelve de omringende voorwerpen scherper vatten, en der ziele meer volkomene beelden toevoeren. — Insgelijks, wanneer men zoodanige jonge lieden veel onderhoude met Werken der verbeelding, vooral der Dichtkunst, die allerbijzonderst voor den jeugdigen leeftijd geschikt is. — Ook is het van het

het hoogste aanbelang, hen met geene woorden, omschrijvingen en bepalingen, waarvan zij den zin niet verstaan, lastig te vallen: door zoodanige ijdele woordenkraam zou men de zwakke verbeelding ganschelijk uitblusschen. — Eindelijk, men bevordere, zoo veel mogelijk, de eigene werkzaamheid der ziel; men late de jonge lieden veel zien, veel hooren, veel ondervinden; men brenge hen in verschillende toestanden; men scherpe langs dien weg hun oordeel; en de verbeelding zal zich, van lieverlede, gewennen werkzaam te zijn, ook dan, wanneer er geene bepaalde bezigheid voorhanden is, waarop zij zich kan vestigen.

§ 43. De aanwending van dit vermogen, ter ontwikkeling en versterking van het geheugen der kinderen, is van de grootste aangelegenheid. Nimmer zal men de jeugdige aandacht, bij het onderwijs, sterker en duurzamer kunnen boeijen, noch eenen dieperen indruk op het Geheugen voortbrengen, dan wanneer men de verbeeldingskracht weet op te wekken en gaande te houden. „ Maak u," zegt daarom zeker Schrijver te regt, „ meester van de verbeeldingskracht „ der kinderen, en gij zult hen kunnen leiden, werwaarts gij wilt, en nimmer over hunne onaandachtigheid behoeven te klagen." De duurzame belangstelling der jonge lieden in een' *Telemachus* van FENELON, een' *Robinson Crusoë* van CAMPE en in soortgelijke Schriften, is hoofdzakelijk aan geene andere oorzaak toe te schrijven, dan aan deze, dat dezelve de verbeeldingskracht op eene aangename wijze bestendig levendig houden. — Al het onderwijs moet immer een droog en onaangenaam voorkomen hebben, zoo lang de Leeraar de bekwaamheid niet bezit, om van deze gesteldheid zijner leerlingen de noodige partij te trekken. — Laat, b. v., het verhaal der Geschiedenis zich alleenlijk bepalen tot voorgevallene gebeurtenissen, zonder dat men het gansche tooneel, benevens de daarop handelende personen, als wete te bezielen, en zoo levendig voor te stellen, dat het als voor de oogen der verbeelding aanschouwelijk wordt, — en gij zult de verveling op de aangezigten der kinderen kunnen lezen. Vandaar is het, dat vele gedeelten der Bijbelsche, en vooral der Evangelische verhalen, en onder deze bijzonder die van de wonderen, het lijden en sterven van den Heiland, zoo zeer aan andere

te ware gebeurtenisſen, door de jeugd, worden voorgetrokken. Bij het hooren of lezen derzelve wordt de verbeeldingskracht opgewekt, en het is, alsof men zag en ondervond, wat er is voorgevallen. — Niet anders is het met het onderwijs in de Aardrijkskunde, Zedekunde en meer andere wetenſchappen. Verlevendig uwe voordragt, geholpen, zooveel dit zijn kan, door goede afbeeldingen, en ſtel alzoo alles klaar en duidelijk voor de oogen der verbeelding, en gij zult maar zeldzaam over eenen ongelukkigen uitſlag behoeven te klagen. — Geef een droog, zedekundig ſtelſel in handen uwer leerlingen, en zij zullen met tegenzin zich daarmede onledig houden; — beziel hetzelve, gelijk GELLERT in zijne *Zedekundige Lesſen voor Jongelingen*, door menschkundige, aangename en doelmatige verhalen, en gij zult uw doelwit volkomen bereiken. — Doch waartoe meer aangevoerd, daar elk overtuigd moet zijn van de noodzakelijkheid, om, ter onderſteuning van het Geheugen, gebruik te maken van het vermogen der verbeeldingskracht. Zonder *deze* zullen de oefeningen van *gene* zeer moeijelijk zijn; — door haar onderſchraagd, zullen de voorſtellingen eenen diepen indruk veroorzaken, en welligt voor altijd in het geheugen bewaard blijven.

§ 44. Een *derde* middel, om dat vermogen te gemoet te komen, beſtaat daarin, dat men bij het onderwijs nimmer van het *algemeene* tot het *bijzondere* afdale, maar, omgekeerd, van het *enkelvoudige* tot het *zamengeſtelde* opklimme: dit is voor het *woord*-en *zaak*-geheugen beide van het grootſte aanbelang. De kinderlijke ziel bezit nog weinig denkbeelden, en is ook nog ongeſchikt, om een groot geheel, en tegelijk deszelfs zamenſtellende deelen, naauwkeurig te omvatten; zij houdt zich daarom het liefst bezig met de beſchouwing van afzonderlijke voorwerpen, en breidt zich het gemakkelijkst van het enkelvoudige tot het zamengeſtelde uit. Verliest men dit uit het oog, zoo keert men de orde der Natuur, in de ontwikkeling van het kenvermogen, om; en behalve andere nadeelen, daaruit voortvloeijende, zal men der kinderen geheugen moeten lastig vallen en plagen, door het van buiten leeren van woorden en zaken, wier beteekenis nog onbekend is, wijl de verſchillende zamenſtellende deelen niet vooraf duidelijk ontwik-

wikkeld zijn; en het gevolg daarvan kan niet anders zijn, dan een tegenzin van alle oefening van het Geheugen.

§ 45. Laat het volgende voorbeeld dit nader mogen ophelderen.

Geef een kind een boek, waarin zeer vele platen zijn. Wat gebeurt er nu? De eerste, tweede en derde plaat worden door hetzelve met eenige opmerkzaamheid beschouwd; doch hoe verder het komt, hoe sneller de bladen worden omgeslagen, en op het laatst heeft het er geheel geen' zin meer in. Van waar komt dit? Daarvan, dat de oplettendheid moede wordt, en de ziel gevoelt, dat zij zoo veel ineens niet omvatten kan. Ga, in tegendeel, hiermede spaarzaam te werk; biedt slechts van tijd tot tijd ééne plaat ter beschouwing aan, en gij zult de grootste aandacht en het meeste genoegen bevorderen, daar gij overeenkomstig den aard der kinderziel handelt, waardoor alles tevens een' diepen indruk in het geheugen zal achterlaten.

§ 46. Als een *vierde* middel kan men noemen het, door vele Opvoeders en Onderwijzers zoo sterk aangeprezene, gebruik van figuren, voornamelijk teekeningen en prentverbeeldingen. Wanneer men overweegt den invloed, dien deze hebben op de verbeeldingskracht, en langs dien weg op de versterking van het Geheugen, kan men aan de nuttige gevolgen van dit middel, wanneer het wijsfelijk wordt aangewend, niet twijfelen. Wat toch is het gebruiken van goede Kaarten, bij het onderwijs in de Aardrijkskunde, anders, dan zich bedienen van afbeeldingen, om daardoor de voorstelling meer duidelijk en levendig voor de zinnen te doen zijn? En waarom zou men daarvan niet even goed gebruik kunnen en mogen maken, bij het aanvankelijk onderwijs in het lezen, de Natuurkunde, Natuurlijke Historie en soortgelijke wetenschappen, in zooverre de verbeeldingskracht, door de uiterlijke gedaante der voortbrengselen van Natuur en kunst, aanmerkelijk kan worden geholpen? Dat dit middel echter bij alle onderwerpen van onderwijs niet even dienstig is; en dat men menigmaal de boeken voor kinderen, op eene nuttelooze wijze, met prentverbeeldingen bezwaart, en daardoor kostbaar maakt, zal wel geene nadere aanwijzing behoeven. Hierbij moet tevens aangemerkt worden, dat, in zooverre men het

noo-

noodig keurt, zich van dit middel te bedienen, men vooral behoort zorg te dragen, dat de afbeeldingen juist en fraai behandeld zijn; anders toch kunnen zoodanige schijnbare kleinigheden eenen allernadeeligsten invloed hebben op de vorming van den smaak voor alles, wat schoon en bevallig is.

§ 47. Verder komt, als een *vijfde* hulpmiddel voor de Geheugen-oefeningen, in aanmerking, dat men den kinderen behoort aan te wijzen, *hoe*, en *op welke wijze* zij iets in het geheugen moeten brengen. Gewoonlijk laat men dit aan hen zelve over, zonder eenige aanduiding, hoe zij dit op de gemakkelijkste en beste wijze kunnen verrigten. Dit nu kan niet anders dan vertraging en verdriet verwekken, en het zal daarom niet ongepast zijn, deswege eenige regelen aan de hand te geven.

§ 48. *a.*) Ten aanzien van kinderen, die nog niet kunnen lezen, is het beste middel, dat de *moeders* hun datgene, wat zij van buiten zullen leeren: enkele woorden, kleine verhalen, versjes, en vooral de laatste, duidelijk, langzaam en in *den regten toon* voorzeggen, en zoo menigmaal herhalen, tot zulks in het geheugen der kleinen volkomen goed is opgenomen. Dat de denkbeelden, daarin vervat, voor zooverre deze hun nog onbekend zijn, vooraf door aanschouwing of vergelijking moeten kennelijk gemaakt worden, is voorheen reeds meermalen aangewezen, en zal hier geene herhaling behoeven. Dit echter moet hierbij nog aangemerkt worden, dat het in soortgelijke, ja in alle gevallen van Geheugen-oefeningen, voornamelijk aankomt op het *eerste* denkbeeld, en bijzonder op het *eerste* woord; en het is daarop, dat men voornamelijk de aandacht moet doen vestigen, waarbij men lang moet verwijlen, en die men door onderscheidene vergelijkingen diep in het geheugen moet doen prenten; naardien het volgende dan, als van zelf, zich weder aan het herinneringsvermogen zal vertegenwoordigen; want het is bekend, dat zekere hoofddenkbeelden en woorden de ondergeschikte weder te binnen brengen.

§ 49. *b.*) Kinderen, die reeds zoo ver gevorderd zijn, dat zij lezen kunnen, wijze men naauwkeurig op de zamenstellende letters, waaruit de woorden, die zij moeten van buiten leeren, gevormd zijn, en vergelijke die met andere, welke zij reeds kennen. —

Zoo doe men insgelijks ten aanzien van den klank en de beteekenis derzelve: deze alle zijn zoo vele kenmerken, waaraan zij zich de woorden weder herinneren; en welhaast zullen zij dit zonder eenige aanwijzing, en zelfs voor hen veel doelmatiger, kunnen verrigten. Ten voorbeelde diene het woord *fnoek*. Hierbij merke men aan, dat de grondklank *oek* dezelfde is, als in het bij hen bekende *koek*; dat de voorgeplaatste *k* alleen verwisseld is met *fn*; dat de klanken dier woorden daarom ook veel met elkander gelijk hebben; dat de beteekenis echter zeer onderscheiden is: waarover men dan nader uitweidt, in welke opzigten namelijk deze dingen overeenkomen, en waarin zij verschillen, enz. Wil men hen zelve de kenteekenen doen opzoeken en de vergelijkingen maken, zoo is dit somtijds wel allervreemdst en kluchtig, maar het laat menigmaal juist daardoor te diepere sporen in het geheugen na.

§ 50. *c.*) Dit opzoeken en aanwijzen van overeenkomst met bekende dingen, wordt ook, en met geen minder vrucht, toegepast op het *zaak*-geheugen. Laat, om slechts iets te noemen, den Onderwijzer handelen over de daden van ALEXANDER *den Grooten*, of van eenig ander Overweldiger, zoo zullen dezelve veel geringer indruk op het geheugen maken, als hij die op haar zelve beschouwt, dan wanneer hij ze in vergelijking brengt (in zooverre dit geschieden kan) met de verrigtingen van eenen, ook aan de kinderen bekenden, NAPOLEON. Ook bij het onthouden van zoodanige jaargetallen, als noodzakelijk dienen gekend te worden, verlieze men dit niet uit het oog. Den tijd van JEZUS geboorte in het geheugen hebbende, zal men dien van den dood van SOCRATES gemakkelijker onthouden, als dezelve bepaald wordt op 400 jaar vóór CHRISTUS, dan op 3584 jaar na de Wereldschepping. — Insgelijks, de dood van SOCRATES bekend zijnde, zal men den tijd der verdeeling des Romeinschen Rijks gemakkelijker in het geheugen brengen, wanneer men daarbij opmerkt, dat die gebeurtenis zoo vele jaren *na* CHRISTUS voorviel, als SOCRATES *vóór* dat tijdstip overleed, dan wanneer men enkel daarvan het jaargetal opgeeft. — Indien men de kinderen bestendig op zoodanige hulpmiddelen

voor

voor het geheugen opmerkzaam maakt, zullen zij zelve welhaast (dewijl dit hun zeer veel gemak aanbrengt) daarop bedacht zijn.

§ 51. *d.*) „ Hetgene hard op gelezen wordt," zegt NIEMEYER ergens, „ onthoudt men beter, „ dan hetgene men ſtil leert." Dit ſtemmen alle kinderen toe; en het is daarom, dat men hen datgene, wat zij van buiten moeten leeren, zoo menigmalen *overluid* hoort herhalen, tot de indruk, dien het geheugen, door den telkens vernieuwden klank, verkrijgt, eindelijk diep genoeg is, om bewaard te blijven. Schoon dus ook dit *overluid* leeren ſomwijlen voor bejaarden lastig zijn moge, verhindere men het echter niet, zonder de volſtrektſte noodzakelijkheid; maar ſpore veeleer, waar zulks verzuimd mogt worden, daartoe aan, uit aanmerking van de belangrijke hulp, welke langs dien weg aan het geheugen wordt bewezen. Hoe meer zintuigen toch in werking kunnen gebragt worden, om iets in hetzelve op te nemen, hoe ſpoediger en gemakkelijker dit zal geſchieden; en het is bekend, dat het gehoor, door het herhaald ontvangen van denzelfden klank, daartoe ongemeen veel bijdraagt.

§ 52. *e.*) Verder gewenne men de kinderen, om zekere denkbeelden, of ook pligten, die zij moeijelijk onthouden, door het aanſchouwen of gewaarworden van voorwerpen, welke hun menigmaal onder de aandacht vallen, zich te herinneren. Men heeft ondervonden, dat, wanneer twee denkbeelden bij elkander gevoegd worden, waarvan het eene onbekend, het andere zeer bekend is, het Geheugen gewoonlijk het onbekende weder in gedachten brengt, zoo menigmaal het andere onder de opmerking der zinnen valt. Hoe meer eigenaardig zoodanige denkbeelden vereenigd zijn, hoe dienstvaardiger ook het Geheugen zijn zal, om ze beide *tegelijk* te herinneren. Zoo kan men, b. v., kinderen gewennen, zich het versje van VAN ALPHEN, getiteld *den nieuwen hoed*, en door hetzelve den pligt van beleefdheid te binnen te brengen, zoo menigmaal zij hunnen hoed in handen nemen; — den pligt van zindelijkheid en reinheid, zoo dikwijls zij water aanſchouwen, enz. Zelfs geheel ongelijkſoortige zaken kunnen tot zoodanige verbindtenis van denkbeelden gebruikt worden: het leggen toch van eenen

knoop in den zakdoek, waarvan zich fommige menfchen bedienen, wanneer zij iets niet vergeten willen, zich verzekerd houdende, dat het gezigt daarvan hun de bedoelde zaak weder voor den geest zal brengen, heeft geen' anderen grond.

§ 53. In de *zesde* plaats moet men, om het Geheugen te hulp te komen, de bijzondere gefteldheid en geaardheid der kinderen in aanmerking nemen, en zoo veel mogelijk de oefeningen van dat vermogen daarnaar regelen. Dit gefchiedt, niet alleen door bij deze verrigtingen alle willekeurige fprongen te vermijden (§ 27), en zich van harde behandeling omtrent zwakke geheugens te onthouden (§ 34), maar tevens, door de kinderen daarmede nimmer lastig te vallen, wanneer zij zeer vermoeid zijn; dewijl de woorden of voorftellingen alsdan flechts geringen indruk kunnen maken. Insgelijks door hen op allerlei gepaste wijzen aan te moedigen, en eenen wedftrijd te openen, wie van hen, b. v., eene reeks van namen, zonder haperen, het eerst kan nazeggen — een brok van een gedicht onthouden — eene opgefchrevene en weder uitgeveegde rij van getalmerken het best weder kan opfchrijven, enz. — Zelfs de tijd van den dag brengt menigmaal veel toe, om het leeren gemakkelijker of moeijelijker te maken. Zoo zal het eene kind ondervinden, dat het best des avonds, het andere, dat het beter des morgens kan van buiten leeren; fommigen zullen op den eenen tijd van den dag meer voor het *woord*-, op den anderen meer voor het *zaak*-geheugen gefchikt zijn, enz. In al deze gevallen behoort zich de Opvoeder, zoo veel mogelijk, te fchikken naar de bijzondere geaardheid en gefteldheid zijner kweekelingen.

§ 54. *Eindelijk* komt nog ten nutte van het Geheugen in aanmerking, 1.) dat men jonge lieden, zoo veel dit maar immer zijn kan, trachte te helpen in het leeren beheerfchen van hunne, dikwijls al te hevige, gemoedsbewegingen, en hen aan eene ordelijke en geregelde levenswijze gewenne. Geweldige hartstogten zijn voor al de vermogens van geest en ligchaam nadeelig; te veelvuldige verftrooijingen en vermakelijkheden maken ongefchikt voor ernftige bezigheden, en beide zijn inzonderheid voor de volmaking van het Geheugen ten uiterfte fchadelijk.

2.)

a.) Men ga de verderfelijke gewoonte van sommige jonge lieden, om *zeer veel* te lezen, en het eene boek na het andere, als ware het, te verslinden, met allen nadruk tegen. Dit bevordert niets dan eene volkomene verwarring van denkbeelden, en bederft het Geheugen in den grond. In tegendeel, zij men in de *keuze* der boeken omzigtig, en zorge, zoo veel doenlijk, dat alles met oordeel gelezen, en goed verstaan worde. Eindelijk, 3.) late men zeer belangrijke Werken meermalen doorlezen, dikwijls herdenken, en zich van derzelver inhoud, alsmede van hetgene reeds vroeger onderwezen en beoefend is, van tijd tot tijd naauwkeurige opgave doen, hetwelk zeer veel zal toebrengen ter onderschraging en versterking van dat zielsvermogen.

DERDE AFDEELING.

Stoffe, tijd en mate der Geheugen-oefeningen.

§ 55. Daar alle oefeningen van het Geheugen moeten dienstbaar gemaakt worden aan de ontwikkeling der verhevene geestvermogens van den mensch, ten einde hem daardoor in staat te stellen, aan zijne hooge bestemming te beantwoorden (§ 14), zoo volgt daaruit, met betrekking tot de *stoffe* voor de Geheugen-oefeningen: vooreerst, dat dezelve overeenkomstig moet zijn met de jaren en vatbaarheid der kinderen; en, ten andere, geschikt — *a.*) ter ontwikkeling en opscherping der verstandelijke vermogens — *b.*) ter bevordering van levenswijsheid en wetenschappelijke kennis — *c.*) ter opwekking van het zedelijk en Godsdienstig gevoel en beoefening der deugd — en eindelijk *d.*) ter vorming voor toekomstige maatschappelijke bestemming.

§ 56. Vooreerst, de *stoffe* moet zijn *overeenkomstig jaren en vatbaarheid.* Hoe jonger de kinderen zijn, hoe noodzakelijker het is, daarop te letten. Dit wil niet alleen zeggen, dat dezelve van dien aard moet wezen, dat zij door de jeugd kan bevat worden; maar tevens, 1.) dat zij derzelver belangstelling opwekke, door eenen inhoud, die, zoo veel mogelijk, uit de kinderwereld zelve ontleend is, hetwelk den lust voor zoodanige oefeningen ongemeen

opwekt en levendig houdt. 2.) Insgelijks, dat alle bepalingen, omschrijvingen, enz., welke men noodig oordeelt van buiten te doen leeren, om die zelfde reden, zoo veel mogelijk onderhoudend en uitlokkend worden voorgedragen, en opgehelderd door zinnelijke voorwerpen, of althans door dezulke, die kinderen zeer bekend zijn; en 3.) dat men alle stoffe voor Geheugen-oefeningen verwijdere, waarin men hen op geenerlei wijze eenig belang kan doen stellen. Verkiest men, b. v., gelijk dit met vele ouders het geval is, de jeugd reeds zeer vroeg de Bijbelsche Geschiedenis van buiten te doen leeren, goed! — doch dat men zich dan hoofdzakelijk bepale tot het verhaal van de Schepping — de lotgevallen der Aartsvaders — de vestiging van den Israëlitischen Staat — het leven van sommige Regters en der eerste Koningen — eenige berigten van de Profeten enz.; — maar haar toch vooral niet lastig valle met eene vervelende naamlijst van de Koningen van Israël en Juda en dergelijke, waarin zij, bij geene mogelijkheid, eenig genoegen kan vinden, en waardoor men den lust voor Geheugen-oefening ganschelijk zou uitblusschen. — Waartoe zal zulks ook dienen? Bejaarde lieden hebben slechts zeldzaam zoodanige lijst in hun geheugen. En meent men dit al noodzakelijk te zijn, zoo verschuive men zulks ten minste tot eenen verderen leeftijd.

§ 57. Ten andere moet de stof voor de oefeningen des Geheugens dienstbaar zijn, *a.*) aan de *ontwikkeling en opscherping van het denkvermogen.* Dit geschiedt, met betrekking tot het *woord*-geheugen, eensdeels, wanneer dezelve wordt ontleend uit de Natuur en het dagelijksch leven, zoo als zulks voorheen is aangewezen; anderdeels, en wel voornamelijk, wanneer zij dient, om de denkbeelden duidelijk, de beoordeelingen wáár, en de gevolgtrekkingen juist te doen zijn. Te dien einde beschouwe men dikwijls zeer vele voorwerpen van Natuur en kunst ten uiterste naauwkeurig; late al derzelver eigenschappen en kenteekenen onderscheidenlijk opmerken en beschrijven, en belove eene aanmoediging aan dengenen, die dezelve, na verloop van één' of twee dagen, uit zijn geheugen weder weet op te geven. Zoodanige stof is allerbijzonderst geschikt, om heldere voorstellingen te verkrij-

krijgen; en hoe volkomener deze zijn, des te juister zullen ook de beoordeelingen wezen. Zeer veel bruikbaars zal men te dien einde vinden, onder anderen, in het *Spel- en Leesboekje* van de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, inzonderheid van de 55ste tot de 64ste Les. — Met betrekking tot het *zaak*-geheugen, kan ook dezelfde stof gebruikt worden, benevens vele der stukken, die dagelijks in huis of op de school worden gelezen; vooral, wanneer men zich daarvan door de kinderen rekenschap doet geven, hen den inhoud laat navertellen, daarover oordeel vellen, en bedenkingen daartegen laat opwerpen.

§ 58. *b.*) Verder moet de stof geschikt zijn, om de voor elken mensch zoo noodzakelijke *levenswijsheid* te bevorderen. *Spreuken*, *spreekwoorden*, *gedenkwaardige gezegden van beroemde mannen* en dergelijke zijn daarvoor eigenaardig geschikt. Deze moeten zekerlijk, nadat zij duidelijk en met behoorlijken nadruk zijn voorgelezen en opgehelderd, *woordelijk* van buiten geleerd worden; „ dewijl," gelijk de Heer SURINGAR aanmerkt (*), „ alles aankomt „ op eene *letterlijke* kennis; alzoo de waarde, kracht „ en beteekenis van eenen geheelen volzin meermalen „ van een enkel woord volkomen afhangt." Intusschen verhindert dit geenszins, om dezelve door welgekozene voorbeelden uit te breiden, en alzoo, ook voor het *zaak*-geheugen, daarvan een zeer nuttig gebruik te maken.

§ 59. *c.*) Stof voor het Geheugen, om daardoor der *wetenschappelijke vorming* dienstbaar te zijn, levert het dagelijksch onderwijs overvloedig op; en het is van het hoogste belang hetzelve tot dat einde aan te wenden. Meest alle onderwerpen, die op onze algemeene scholen behandeld worden: Moedertaal, Godsdienstleer, Geschiedenis, Aardrijkskunde, Natuurkunde, Natuurlijke Historie, theorie der Rekenkunde, bieden, ter oefening van het *woord-* en *zaak*-geheugen beide, de veelvuldigste gelegenheid aan. Zoo kan men, wanneer er over eene of andere dezer wetenschappen gesproken is, den hoofdzakelijken inhoud dier les door de leerlingen doen opgeven; of, zoo

(*) Zie bl. 52, § 111, van deszelfs meermalen genoemde Prijsverhandeling.

zoo deze daartoe niet in ſtaat mogten zijn, dat *zelf* verrigten, en zulks door twee, drie, vier of meer van hen, naardat de tijd dit toelaat, doen herhalen. Vervolgens kan men deze ſlotſom, ſchoon nog aanmerkelijk verkort, of eene of andere hoofdzaak daarvan, op het bord ſchrijven; dezelve door de leerlingen laten opteekenen, en woordelijk of zakelijk doen herhalen dan, wanneer men voornemens is het onderwijs in die zelfde wetenſchap te hervatten. Indien dit echter eene of andere *bepaling* (*definitie*) zijn mogte, zoo moet dezelve *woordelijk* van buiten geleerd worden.

§ 60. *d.*) Aan de *opwekking van het zedelijk gevoel*, de *bevordering van Godsdienſtige gezindheden en deugdzame daden* moet alles in de Opvoeding en het Onderwijs, zoo veel mogelijk, dienstbaar gemaakt worden; naardien de wezenlijke volkomenheid van den mensch in het naauwſte verband ſtaat tot zijne vordering in zedelijke goedheid, en elke andere voortreffelijkheid van ligchaam of geest ſlechts in zooverre achtenswaardig is, als dezelve tot dat einde wordt aangewend. Ter bevordering daarvan bieden zich menigvuldige gelegenheden aan, zoo in de geſprekken met de kweekelingen, als door middel van derzelver lektuur; en het hangt ſlechts van de bekwaamheid en eigene goede geſteldheid des Onderwijzers af, om bijna alle onderwerpen van behandeling zoodanig aan te wenden, dat dezelve tevens dienen, om het innerlijk welbehagen aan alles, wat zedelijk rein en goed is, te verhoogen; — het jeugdig hart in dankbaarheid en liefde tot deszelfs Oorſprong te verheffen, en geneigdheid te doen erlangen, om zulks door deugdzame bedrijven aan den dag te leggen. Inzonderheid geſchiedt dit, met toepasſing op het onderhavige geval, door menigmaal met, en in de tegenwoordigheid van kinderen *zedekundige* onderwerpen te behandelen; — dezelve te beoordeelen, en de ſlotſommen daarvan, als zoo vele belangrijke waarheden, aan te teekenen, en in het geheugen te doen brengen. Insgelijks door ſchoone verzen, voortreffelijke gezangen, leerrijke en ſtichtelijke Bijbelplaatſen te doen van buiten leeren, „ waardoor de „ jeugd ," gelijk OVERBERG zegt (*), „ eenen „ kost-

(*) *Handleiding voor Schoolleeraars*, II Stuk, bl. 151.

Digitized by Google

„ kostbaren schat van waarheden, gronden van op-
„ beuring en vertroosting verzamelt, welke lang, en
„ dikwijls tot in eenen grijzen ouderdom, in de ziel
„ blijven huisvesten; menig nadeel van ons afweren;
„ vele goede gedachten in ons verwekken; verschei-
„ dene zondige neigingen onderdrukken; tot velerlei
„ vrome daden ons aanmoedigen, en ons dikwijls
„ den verkwikkendsten troost, onder de rampen de-
„ zes levens, verschaffen kunnen."

§ 61. *e.*) Dat men, ten aanzien van de stoffe voor het Geheugen, ook eenige aandacht dient te vestigen op den *stand*, waartoe de leerling in zijn volgend leven hoogstwaarschijnlijk zal behooren, behoeft geene uitvoerige aanwijzing. Het is waar, niet immer laat zich dezelve vooraf naauwkeurig berekenen: te allen tijde zijn er voortreffelijke geesten en uitmuntende vernuften geweest, die zich verre boven hunnen stand verhieven; en op de zoodanige kunnen nimmer eenige algemeene regelen toepasselijk gemaakt worden. Maar te zorgen, dat op land- en armenscholen de stoffe voor het Geheugen meer tot de Zedekunde, dan tot andere wetenschappen behoore, is de pligt van elken Onderwijzer, die op dezelve werkzaam is. In andere wetenschappen toch zullen de leerlingen, wegens den korten tijd, dien zij op de scholen verblijven, slechts zeldzaam groote vorderingen kunnen maken; en, zoo dit al eens gebeure, daarvan toch veel, in hunne volgende jaren, weder verliezen. Godsdienstige en zedekundige waarheden, daarentegen, breiden hare nuttigheid uit over geheel het volgende leven.

§ 62. Met betrekking tot de *mate*, of de *hoegrootheid* der lessen, die ter Geheugen-oefening moeten opgegeven worden, laat zich niets bepaalds vastsstellen: vlugge kinderen doen in denzelfden tijd, met weinig moeite, het dubbel, van hetgene men regt heeft van trage geheugens te vergen. Verstandige Ouders en Onderwijzers schikken zich, te dezen, naar de natuurlijke vatbaarheid der kinderen. In het algemeen echter dient de mate der Geheugen-oefeningen zoodanig te zijn, dat het van buiten leeren den kweekeling nimmer tot eenen wezenlijken last worde: langs dien weg toch zou men meer afbreken dan opbouwen; daar de kinderen welligt van de waarheden of weten-

 schap-

schappen zelve, die zij van buiten moesten leeren, voor altijd afkeerig zouden worden. Daarom drage men zorg, om hen, zoo min mogelijk, tot het van buiten leeren te dwingen; — geve nimmer langere stukken op, dan men zeker weet, dat zij gemakkelijk in het geheugen kunnen prenten, en dringe er niet altijd op aan, dat zij de verzen van een Hoofdstuk, of de *juiste* jaartallen van personen en gebeurtenissen (offchoon dit laatste in sommige gevallen noodzakelijk zij), weten op te geven. Meestal zal het voldoende zijn, wanneer de kinderen slechts weten, dit of dat zegt MOZES of PAULUS; deze of gene gebeurtenis had plaats omstreeks den leeftijd van CYRUS, ten tijde van ALEXANDER, kort *vóór* of *na* CHRISTUS, enz.

§ 63. Ook ten aanzien van den *tijd*, wanneer deze oefeningen moeten plaats hebben, kan geene bepaling gemaakt worden: alles hangt, te dezen opzigte, af van de verschillende huisselijke omstandigheden, en van de bepaalde verrigtingen op de scholen. — Met betrekking tot het *zaak*-geheugen, als uit eigenen aard minder inspanning vorderende, daar hetzelve door onderscheidene middelen wordt te hulp gekomen, en tevens (althans in de meeste gevallen) geen' bijzonderen leertijd vereischende, is zoodanige bepaling van vastgestelde uren ook geheel onnoodig. Nuttig zal het zijn, zoo menigmaal dit, zonder benadeeling van andere werkzaamheden, geschieden kan, na het eindigen van elke les, over zoodanige wetenschappen, als in § 59 zijn genoemd, en op de wijze aldaar opgegeven, hetzelve bezigheid te verschaffen. Menigmaal kunnen ook onderscheidene omstandigheden daartoe aanleiding geven: zoo als de komst van nieuwe leerlingen op de school — het overlijden van dezen of genen bekende — het opkomen van een onweder en vele andere. In alle zoodanige gevallen, kan men, ten slotte, het daarover gesprokene te zamen vatten, en dienstbaar maken aan de oefening van het *zaak*-geheugen.

§ 64. Meer tijds en moeite kost het den kinderen, om iets *woordelijk* van buiten te leeren: het zal dus noodig zijn, om, met inachtneming van hetgene deswege in § 62 gezegd is, aan zeer jonge kinderen niet dan *kleine* lessen op te geven. Bij meerdere ontwikkeling en vaardiger geheugen, kan men de taak

lang-

langzamerhand vergrooten. In het *algemeen* zal het voldoende zijn, de leerlingen *twee-*, ten hoogste *driemaal* in iedere week, iets *woordelijk* van buiten te doen opzeggen; wel zorg dragende, dat er genoegzame tijdruimte vooraf ga, om de lessen in het geheugen te kunnen brengen. Moeten de kinderen ook te huis iets van buiten leeren, of vragen bij eenen Predikant of Katechiseermeester opzeggen, zoo behoort de taak, die men hun ter schole opgeeft, kleiner te worden, of zich te bepalen tot éénmaal in elke week. Worden er vreemde talen geleerd, zoo vindt het *woord*-geheugen bezigheid in overvloed, en het zal alsdan voldoende zijn, van tijd tot tijd eenige belangrijke spreuken, gezangen, enz. van buiten te doen leeren. Hierbij vergete men niet, dat al hetgene de kinderen in het geheugen moeten brengen, niet alleen vooraf verklaard, maar ook door den Onderwijzer *duidelijk* en *in den regten toon* moet voorgelezen worden.

DERDE HOOFDSTUK.

Regelen, welke men, ten aanzien der Geheugen-oefeningen, zoowel in de huisselijke, *als* school-*opvoeding, behoort in acht te nemen.*

EERSTE AFDEELING.

Regelen voor de huisselijke *opvoeding.*

§ 65. Wanneer de oefeningen van het Geheugen op zoodanige wijze worden ondernomen, als zulks in §§ 59, 63 en 64 is opgegeven, laat het zich niet vermoeden, dat de *talrijkheid* der leerlingen, op sommige scholen, aan de uitvoering daarvan eenige hindernis in den weg zoude leggen. Immers, ten aanzien van de oefening des *zaak*-geheugens, kan zulks geheel geene plaats hebben; naardien het bijna onverschillig is, wanneer men over eenig onderwerp gesproken, en de slotsom zamengevat heeft, of men die late afschrijven door tien, of door vijftig leerlingen, daar de *mondelijke* herhaling derzelve toch in allen gevalle slechts door weinige kinderen geschiedt (§ 59).

(§ 59). Met betrekking tot de oefening van het *woord*-geheugen, als bestaande in het opzeggen van datgene, hetwelk men; om van buiten te leeren, heeft opgegeven, door elken leerling eener klasse, hoofd voor hoofd, zou men deswege eenige zwarigheid kunnen vermoeden; doch in de regelen voor de Geheugen-oefeningen op de scholen zal de wijze worden aangewezen, op welke dezelve gemakkelijk kan weggenomen worden. — Intusschen blijft het immer wenschelijk, dat, zoo als door den Heer SURINGAR te regt wordt aangemerkt, de Ouders, ten aanzien van deze oefeningen, met den Onderwijzer mogen zamenwerken, en door dezen daartoe worden uitgenoodigd (*). Indien toch de Ouders hunne kinderen niet nu en dan aanmanen, om de opgegevene taak tijdig en goed in het geheugen te prenten; en vooral, zoo zij aan dezelve den noodigen tijd daartoe weigeren, door hen met andere bezigheden te belasten, zal het goede oogmerk des Onderwijzers voorzeker weinig gelukkige gevolgen kunnen hebben.

§ 66. Wanneer echter door gemelden Heer vervolgens (†) wordt aanbevolen, de Ouders uit te noodigen, om ook *zelve* de Geheugen-oefening hunner kinderen ter hand te nemen, kan deszelfs bedoeling voorzeker niet zijn, dit ten aanzien van elken vader of iedere moeder des huisgezins, zonder onderscheid, aan te raden. Immers, wie ooit getuige is geweest, hoe volstrekt averegts en ondoelmatig sommige Ouders uit den geringeren stand, (en zou het zich tot deze wel alleen bepalen?) zoodanige oefeningen bij hunne kinderen willen bevorderen; — hoe zij in den waan zijn, dat het voornaamste deel der ontwikkeling van verstandelijke en zedelijke krachten door middel van het Geheugen moet plaats hebben, en hoe zij er dus ten sterkste op aandringen, dat er toch vooral *veel* van buiten geleerd worde, zal te dezen aanzien eenigzins huiverig zijn, en althans de noodzakelijkheid erkennen, dat zoodanige ouders *vooraf* eenen verstandigen raadplegen, ten einde in deze belangrijke zaak niet meerdere schade te veroorzaken, dan nut aan te brengen.

§ 67. Dusdanige werkzaamheden toch, wanneer zij

(*) Zie deszelfs Prijsverhand. § 112, bl. 52.
(†) T. a. p.

zij in de huisgezinnen ondernomen worden, komen gemeenlijk ten laste der moeders, en te regt; eensdeels om derzelver natuurlijke geschiktheid daarvoor (§ 25), en anderdeels, omdat de vaders, vooral uit den lageren kring, te zeer met andere zorgen en bezigheden overladen zijn, om zich met de kinderen, inzonderheid wanneer die nog zeer jong zijn, veel te kunnen bemoeijen. Dan de moeders, welke tot dien ſtand behooren, zoo zij al niet genoodzaakt zijn, om, door elders te arbeiden, of eenen kleinen handel te drijven, dagelijks van de kinderen af te zwerven, zijn meestal zoodanig bezet met werkzaamheden van verſchillenden aard, dat het haar volkomen aan tijd en lust, en menigmaal ook aan de noodige kennis mangelt, om zich aan eenig deel van de verſtandelijke en zedelijke beſchaving der kinderen te kunnen toewijden. Wordt het al ondernomen, dezelve van tijd tot tijd iets van buiten te laten leeren, zoo moet uit den aard der zake volgen, dat zulks ongeregeld en ongeſtadig plaats hebbe, en vergezeld ga van al die gebreken, welke bij de oefening van het Geheugen volſtrektelijk moeten vermeden worden.

§ 68. In plaats van te zorgen, dat deze oefeningen zoo min mogelijk tot eenen last worden (§ 56), is het, alsof men er zich op bevlijtige, om dezelve, als een ondragelijk juk, op de ſchouders der kinderen te doen knellen. Vooreerst, door niet behoorlijk te letten op verſchillende jaren en vatbaarheid, noch het *doel* dezer oefeningen in het oog te houden, waardoor de opgelegde taak gemeenlijk veel te zwaar is. — Ten andere, door de zoodanigen, welke, uit hoofde eener ongelukkige dierlijke *organiſatie*, niet dan zeer moeijelijk iets in het geheugen kunnen brengen, deswege hard te behandelen, en ſomtijds zelfs door ſtraffen te dwingen, om meer te doen, dan hunne krachten vermogen. — Verder, door het verzuimen van die verſchillende middelen ter aanmoediging, welke, wanneer dezelve op de regte wijze worden gebezigd, van zulk een heilrijk gevolg zijn. — En, eindelijk, door het geheel achterwege laten van datgene, hetwelk in dezen zoo noodzakelijk is — ontwikkeling en opheldering namelijk der denkbeelden.

§ 69.

§ 69. Onder dergelijke omstandigheden valt er aan geene regelen voor de oefening des Geheugens te denken. Veel zal er reeds gewonnen zijn, wanneer men zoodanige Ouders kan bewegen, zich met deze bezigheid niet verder te bemoeijen, dan dat zij hunnen kinderen van tijd tot tijd eenige spreuken of gezangen ter beoefening opgeven (*), en al het andere geheel aan den Onderwijzer overlaten. Kan men hen bovendien nog daartoe brengen, dat zij hunne kinderen nu en dan aanmanen, om de lessen, die deze op de school moeten opzeggen, tijdig en goed in het geheugen te prenten; — die nu en dan te overhooren, en vooral, om zich te verledigen, hunne kinderen eenige rekenschap te doen geven van hetgene dezelve op de scholen zakelijk in het geheugen gebragt hebben, of woordelijk moeten van buiten leeren, zoo gebeurt er alles, wat men, in de gegevene omstandigheden, billijkerwijze zoude kunnen verlangen.

§ 70. Dan er zijn, gelukkig! niet alleen in den hoogeren en middelbaren burgerstand, maar ook in de lagere volksklasse zeer vele huisgezinnen, waar het te dien opzigte beter gesteld is; waar tijd, gelegenheid en lust zich vereenigen, om alles toe te brengen, wat dienen kan ter verstandelijke en zedelijke vorming der kinderen; waar elk middel, dat eene strekking heeft, om daartoe bevorderlijk te zijn, met welwillendheid en blijdschap wordt ontvangen, en alles, wat mogelijk is, wordt aangewend, om hetzelve in werking te brengen. Zeer veel is er aangelegen, dat zoodanige huisgezinnen bekend gemaakt worden met de regelen, welke dienen kunnen ter onwikkeling en versterking van het Geheugen. Immers leert de ondervinding, niet alleen, dat in dezelve ongemeen veel ten nutte van dat vermogen kan verrigt worden; maar tevens, dat de Opvoeding nimmer schoonere en rijpere vruchten oplevert, dan wanneer, te huis en in de school, de pogingen tot hetzelfde doel zich vereenigen, en de verschillende werkzaamheden in beide zich wederkeerig onderschragen.

§ 71. Het eerste, wat men, te dien einde, in welgeordende huisgezinnen kan verrigten, is den gang der

(*) Zie de Aanteekening op § 30.

der Natuur oplettend na te gaan, en derzelver wenken te gehoorzamen (§ 22). Deze ontwikkelt en versterkt, van het oogenblik der geboorte af aan, de in- en uitwendige werktuigen voor het Geheugen; bevordert van lieverlede derzelver ontvangbaarheid, en wijst, met de meeste naauwkeurigheid, der moeders den tijd aan, in welken, en de maat, waarnaar zij behooren te handelen. Indien, uit hoofde der zwakke en sukkelende gesteldheid eens kinds, de vermogens van den geest zich niet dan spade vertoonen, zoo wachte zich de Opvoederesse wel zorgvuldiglijk, den gang der Natuur te willen verhaasten; daar zij, zonder toch haar doel te kunnen bereiken, welligt zeer veel zou bederven. Ontwikkelen zich, in tegendeel, deze krachten, niettegenstaande eenen teederen ligchaamsbouw, reeds zeer vroegtijdig, zoo vreeze men niets euvels voor de gezondheid, wanneer men aan het verlangen des kinds tracht te beantwoorden: zulks zal derzelve niet alleen minder nadeelig zijn dan tegenstreving, maar die veeleer bevorderen door vermeerderde vrolijkheid en opgeruimdheid. — Begint een kind begeerig om zich heen te zien; strekt het zijne handjes uit naar de omringende voorwerpen — der moeder vervele het nimmer, aan dit heilzaam verlangen, zoo veel zulks geschieden kan, te beantwoorden. Zij late het de dingen van alle zijden beschouwen; noeme derzelver namen, en spreke daarover op eene voor het kind bevattelijke wijze. Zij vermeerdere zelfs, van tijd tot tijd, de omringende voorwerpen; alleenlijk zorgende, van niet te veel opeens in de nabijheid van het kind te brengen; naardien de aandacht vermindert, hoe meer dezelve zich moet verdeelen, en tevens, om haar onderrigt te eindigen, zoodra zij merkt, dat het kind zich vermoeit of verveelt, en naar iets anders begint te verlangen.

§ 72. Behalve het verschaffen van voorwerpen voor kennis en Geheugen (§§ 22 en 23), en de zorg, dat dezelve niet opeens in een te groot aantal onder de kinderlijke aandacht worden gebragt (§ 71), houde men bij deze oefeningen nog het volgende onder het oog. *a.*) Men late niet toe, dat de kleinen over alles te los heenspringen: dit is een gebrek, waarvoor zeer levendige kin-

kinderen het spoedigst vatbaar zijn. Gaat men deze verkeerdheid niet aanstonds tegen, zoo gewennen zij zich over alles heen te ijlen; geen voorwerp met de noodige oplettendheid te beschouwen, en zich met onduidelijke, onvolledige voorstellingen te vergenoegen, waarvan eene zekere oppervlakkigheid des karakters, welligt voor altijd, het gevolg zal zijn. De moeder zorge dus, om door vriendelijkheid, door veel over de dingen te spreken, en dezelve telkens van eene andere zijde te doen opmerken, deze loszinnigheid, zoo veel in haar vermogen is, tegen te gaan. *b.*) Zij *herhale* dikwijls, en onderzoeke, of het voormaals wèl begrepene een' genoegzaam diepen indruk op het geheugen gemaakt hebbe, om bewaard te blijven. Kinderen zijn ligt vergetelijk; en indien het aangeleerde niet menigmaal op nieuws aan de herinnering wordt verlevendigd, zal het spoedig vervloeijen; — en, wat kan dan al het onderwijs baten? *c.*) Men binde zich, althans in den beginne, aan geene bepaalde tijdsorde voor dusdanige gesprekken. Hoe jonger de kinderen zijn, hoe minder datgene, wat men tot derzelver ontwikkeling aanwendt, het voorkomen van eigenlijk gezegd *onderwijs* behoort te hebben: zij zijn nog te onbestendig en te levendig, om behagen te kunnen vinden in onderrigt, hetwelk op gezette tijden wederkeert. Men zij slechts opmerkzaam op de gelegenheden, die zich van zelve en als bij toeval aanbieden, en dan zal men overvloedige aanleiding vinden, om den kleinen nuttig te zijn. Vraagt, b. v., een kind om eene bloem, vrucht of iets dergelijks — men wijze of geve die aan hetzelve, — spreke daarover, en late, ter oefening van het geheugen, tevens de namen van zoodanige bloemen of vruchten opnoemen, welke aan hetzelve reeds bekend zijn. *d.*) Zijn er meer kleinen, nagenoeg van gelijke jaren, op te voeden, zoo kan men onder dezelve, van tijd tot tijd, eene soort van wedstrijd doen houden, wie van hen, b. v., zich de meeste dingen, die hij gezien, gehoord heeft, enz. kan herinneren; wie de namen der meeste menschen kent; wie het hoogste kan tellen; wie de meeste namen van dieren, boomen, bloemen weet, enz.

§ 73. Schoon de neiging der kinderen zich het

eerst uitstrekt tot de naastbij zijnde voorwerpen, hetgene der moeder aanleiding moet geven, ook *daarover* in de eerste plaats, op eene bevattelijke wijze, te spreken, vergete zij echter niet, om, nevens dezelve, of althans zoodra de meest voor de aandacht liggende dingen gekend worden, het kind op *zich zelf* opmerkzaam te maken, en de onderscheidene deelen en leden van deszelfs ligchaam te doen opnoemen. Deze is eene allernuttigste, en, zoo dit op de regte wijze plaats hebbe, tevens eene zeer aangename oefening voor de kleinen, die niet moet verschoven worden tot den tijd, dat zij ter schole worden gezonden, en zulks door den Onderwijzer geschiede. De waardige Zwitser PESTALOZZI schreef daarom zijn *Boek*, over deze stoffe, voor de *Moeders*; want deze zijn, ook in dit opzigt, de juist geschikte Onderwijzeresfen. Hoe meer gebruik zij, te dien einde, van het genoemde *Boek* maken, hoe beter zij zullen slagen; en wanneer zij zijnen raad opvolgen, zullen ongetwijfeld de schoonste vruchten den arbeid bekroonen.

§ 74. Ook de lieve kleine verhalen, verspreid in de onderscheidene Werkjes van den wijsgeerigen Kindervriend NIEUWOLD, leveren, voor dien vroegen leeftijd, der moeders voortreffelijke bouwstoffen op. Het kan bijna niet missen, of de lezing daarvan moet haar van zelve den regten toon aanwijzen, op welken zij die den kinderen moeten mededeelen; hetgene voor de oefening van het *zaak*-geheugen van zeer groot belang is. Dikwijls zullen zij den wensch hooren: „Moeder! vertel ons weêr iets!" en zich, bij onderzoek, ten hoogste verwonderen over de juistheid, waarmede deze verhalen in het kinderlijk geheugen zijn opgenomen. — Mogten toch vele moeders het niet beneden zich achten, de kleine Geschriften van dien echten kenner, bijzonder van nog jonge kinderen, te lezen, en in derzelver geest in te dringen, — hoe zeer zou haar zulks te stade komen bij de ontwikkeling en opvoeding harer lievelingen!

§ 75. Komen de kleinen wat verder, zoo kan en behoort men, ten aanzien van derzelver Geheugen-oefeningen, zich van lieverlede aan eene zekere *orde* en *tijdsbepaling* te verbinden. Want, offchoon

 zulks,

zulks, met betrekking tot *zeer jonge* kinderen, nog niet is aan te raden (§ 72), blijft *orde* nogtans zoodanig de ziel van alle oefening en toeneming in volkomenheid, dat men dezelve, zoodra de kleinen daarvoor maar eenige vatbaarheid verkrijgen, niet genoeg kan aanbevelen. Daarom leere men hun alsdan, twee- of driemaal in elke week, een of ander versje van buiten: dit heeft weinig zwarigheid in; naardien zij, door rijm en maat geholpen, dezelve gemakkelijk in het geheugen opnemen. Hoedanig deze versjes moeten zijn, en op welke wijze daarmede moet gehandeld worden, is reeds voorheen (§§ 25 en 26) aangewezen. Behalve VAN ALPHEN en VAN HEIJNINGEN BOSCH, heeft ook FRANCIJNTJE DE BOER eenige zeer goede versjes voor dien leeftijd bezorgd. Niettegenstaande deze oefeningen, verzuime de moeder nimmer, datgene, wat vroeger geleerd is, meermalen te *herhalen* (§ 72). Hierbij echter heeft zij zich aan geene tijdsbepaling te verbinden: het toeval biedt de gelegenheid daartoe menigmaal en als van zelf aan.

§ 76. Op deze wijze ga men in de huisgezinnen voort, ook dan, wanneer het kind reeds ter schole gaat, maar nog de bekwaamheid mist, om tamelijk vlug te lezen. Alsdan vindt het, in hetgene te dier plaatse onderwezen wordt, zoo veel bezigheid voor zijne ontluikende vermogens, dat *aldaar* nog aan geene bijzondere oefeningen voor het Geheugen behoeft gedacht te worden (§ 28). Naardien echter de school-verrigtingen op dien tijd zich hoofdzakelijk bepalen tot het aanwenden van oplettendheid, en het verzamelen van nieuwe denkbeelden, zonder dat de organen voor het Geheugen opzettelijk, door iets van buiten te leeren, in krachten toenemen, is het te meer noodzakelijk, dat deze oefeningen in de *huisgezinnen* worden aan den gang gehouden; opdat hetgene reeds aanvankelijk ontwikkeld was, door geene te lange rust aan het kwijnen moge geraken.

§ 77. In volgenden leeftijd moet men, in de huisgezinnen, de oefening van het kinder-geheugen schikken naar, en grootendeels afhankelijk doen

zijn

zijn van hetgene daarvoor, van elders, wordt opgegeven. Is er voor de ſchool, voor katechiſatiën, of ter bereiking van andere oogmerken, veel van buiten te leeren, zoo kan men te huis deze oefeningen voor een goed gedeelte nalaten. Zijn de kinderen voornamelijk tot het *woordelijk* opzeggen verpligt, zoo oefene men te huis des te opzettelijker het *zaak*-geheugen, en ook omgekeerd. Bepaalt zich de ſtoffe gewoonlijk tot de wetenſchappen, zoo zij men te huis er te ernſtiger op bedacht, om zedeſpreuken, kernachtige gezegden, ſchoone verzen en dergelijke in het geheugen te doen prenten; en zoodanig handele men in alle gevallen.

§ 78. Indien de werkzaamheden voor het geheugen, den kinderen van elders opgegeven, zoo vele zijn, dat men *alle* oefening van dat vermogen, in de huisſelijke opvoeding, voor dien tijd moet ſtaken, gelijk dit bij het aanleeren van vreemde talen het geval kan zijn, zoo verzuime men toch nimmer, uit hoofde van het groote belang daarvan voor het volgend leven (§ 60), om, al ware het ſlechts éénmaal in elke week, eene of andere belangrijke Bijbelplaats, of een ſchoon en nuttig vers uit een Gezang, van buiten te doen leeren. Ook behoort alsdan de *herhaling* van hetgene vroeger geleerd is, ijverig voortgezet te worden, en wel te vlijtiger, naar mate het meer gevaar loopt, om door het nieuwe verdrongen en uitgewischt te worden. De waarheden, omtrent welke deze herhaling vooral dient plaats te hebben, zijn van eenen Godsdienſtigen en Zedekundigen aard, en beſtaan voornamelijk in dezulke, „ welke het geloof aan, het vertrouwen op, „ en de liefde jegens God, alsmede omtrent de „ naasten, in de kinderharten gaande kunnen ma„ken en verſterken; die eene ongeoorloofde zin„nelijkheid, de trotschheid of gierigheid beteugelen, „ en op de bijzondere pligten van eens ieders „ ſtand betrekking hebben" (*).

§ 79. Voor het overige zij het den Ouderen ten ſterk-

(*) Zie de reeds vermelde *Handleiding voor Schoolleeraars*, II Stuk, bl. 158 en 159.

sterkste aanbevolen, om, in alle gevallen, en bijzonder ook ten aanzien van de oefening des geheugens hunner kinderen, den Onderwijzer te hulp te komen, en met dezen ter bereiking van hetzelfde doel zamen te werken. Zoodanige vereeniging van bemoeijingen voor het heil der kweekelingen kan niet missen, der opvoeding de schoonste vruchten aan te brengen. Dat zij daarom nimmer verzuimen, dagelijks te onderzoeken, in hoe verre het beoefende op de scholen, of hetgene, om van buiten te leeren, mede naar huis wordt gegeven, behoorlijk gekend en begrepen worde, waar zulks mogt haperen, dit te verhelpen, en alzoo, naar hun vermogen, mede te werken tot verheldering en juiste bepaling der denkbeelden. Insgelijks, om steeds tot vlijtbetooning aan te sporen — de geschiktste uren voor de Geheugen-oefening aan te wijzen, en zoo veel mogelijk te zorgen, dat hunne kinderen, ten aanzien der opgegevene lessen, tegen den bepaalden tijd, behoorlijk in gereedheid zijn.

§ 80. Eindelijk zij het nog den Ouderen, als een dure pligt, op het hart gebonden, om, ten aanzien van het onderwijs in de Bijbelsche Geschiedenis, of van de leerbegrippen van den Godsdienst, geene ledige aanschouwers te zijn, maar daaraan, zooveel tijd en omstandigheden zulks toelaten, deel te nemen. De volslagene afkeer van alle Geheugen-oefeningen, de beklagelijke ongeschiktheid tot nadenken, en de rampzalige onkunde in ernstige zaken, welke, in vroegere dagen, den zoogenaamden gemeenen man zoo dikwijls aankleefde, vond menigmaal geene andere oorzaak, dan in het ellendig gedachteloos vragen leeren en opzeggen, hetwelk hij in zijne jeugd had moeten verrigten, en in de volslagene onverschilligheid der Ouderen deswege. — Genoodzaakt, om moeijelijke lessen, uit ongeschikte Vrageboeken, in het geheugen te brengen, waarbij men niets dacht, en zelfs niets *kon* denken, strekte dit slechts tot schadelijke kwelling van ongeoefende vermogens, waarvan de opgenoemde onheilen zeer dikwijls de droevige gevolgen waren. — Het is zoo — en dank hebbe deswege de verlichting onzer dagen! — Vrageboek-

boekjes en Onderwijzers zijn thans gewoonlijk zoodanig, dat er billijkerwijze niets te wenschen overig blijft, evenwel is het steeds van het hoogste aanbelang, dat ook de *Ouders* hieromtrent niet werkeloos of onverschillig zijn, maar alles aanwenden, om hunnen kinderen het gewigt der zaak levendig op het hart te drukken; dat zij meermalen over de lessen spreken, en, alvorens die in het geheugen gebragt worden, dezelve zoeken *op te helderen, en duidelijk aan het verstand voor te stellen.* Dit zal den arbeid des Leeraars gemakkelijk, aangenaam en vruchtbaar doen zijn, der kinderen lust verlevendigen, en ongemeen veel toebrengen, om het geheugen te hulp te komen.

TWEEDE AFDEELING.

Regelen voor de school-*opvoeding.*

§ 81. Hoe veel er ook in welgeordende huisgezinnen kan verrigt worden, ten aanzien van de ontwikkeling der krachten, in den jeugdigen mensch voorhanden, en ter vorming van denzelven voor toekomstige bestemming, blijft echter de *school*, in het algemeen, de geschikte plaats, waar verstand en hart van het *gros* der leden van de maatschappij hunne beschaving moeten erlangen. Het is dus ook aldaar, dat inzonderheid het Geheugen, als een ondergeschikt vermogen ter bevordering dier beschaving, moet geoefend worden, ten einde die vlugheid en vaardigheid te verkrijgen, welke over geheel het volgende leven hare nuttigheid verspreiden. — Onderzoeken wij dan in de laatste plaats, welke pogingen op de scholen behooren aangewend te worden, zullen dezelve, ook in dit opzigt, aan hare bestemming beantwoorden.

§ 82. Om echter in geene herhaling te vervallen, zal het, met betrekking tot de *wijze*, waarop het Geheugen moet geoefend worden, en de *hulpmiddelen*, die daartoe kunnen dienen, meermalen noodig zijn, tot het vroeger behandelde te verwijzen; naardien hetzelve, gelijk dit natuurlijk is, voor al de bijzondere gevallen van gelijke toepassing moet gerekend worden. Ook zij het vooraf

 aan-

aangemerkt, dat men op de ſcholen, hetzij gewone of zoogenaamde vrouwenſchooltjes, alvorens met de oefeningen van het Geheugen te kunnen aanvangen, diene te onderzoeken, of, en in hoeverre, dat vermogen reeds in de huisſelijke opvoeding ontwikkeld zij, en nog dagelijks verſterkt worde. Vindt men, dat er te dien opzigte eene geheele verwaarloozing beſtaat, zoo kan er van zoodanige kinderen niet datgene gevergd worden, wat men regt heeft, van meergeoefende geheugens te verwachten. Blijkt het, in tegendeel, dat er ook te huis van buiten wordt geleerd, zoo onderzoeke men, of zulks ook te veel of te weinig zij, en ſpreke, in beide gevallen, voor zooverre dit geſchieden kan, daarover met de Ouders. Kunnen echter deze van de ongegrondheid hunner denkbeelden, in dit opzigt, niet overtuigd worden, en gaan zij op de gewone wijze voort, zoo moet de taak, die van de kinderen op de ſchool wordt gevergd, daarnaar geſchikt, en grooter of kleiner gemaakt worden, naardat de omſtandigheden zulks vereiſchen.

Na deze voorafgaande aanmerking, bepalen wij ons tot het aanwijzen van datgene, hetwelk op de ſcholen kan geſchieden, ter oefening van het *woordgeheugen.*

§ 83. Wat in de eerſte plaats de zoogenaamde vrouwen- of matresſenſchooltjes aanbelangt, — men kan dezelve, over het geheel genomen, niet beſchuldigen, dat de oefening van het Geheugen aldaar veronachtzaamd wordt. In tegendeel vindt men, dat op vele derzelve daarvan nog al vrij wat werks wordt gemaakt; hetgene, op zich zelf beſchouwd, van te meer gewigt is, naardien zoodanige oefeningen in de huisſelijke opvoeding maar al te dikwijls geheel worden verwaarloosd. Jammer ſlechts, dat er niet tevens naar waarheid kan bijgevoegd worden, dat de *wijze*, waarop zulks geſchiedt, aan het oogmerk beantwoordt, en eenige heilzame gevolgen kan doen hopen. Bezoekt men toch zoodanige ſchooltjes, en hoort men de kleinen half zingende, en menigmaal half huilende, uit vrees van ergens te zullen misſen, iets van buiten opzeggen, waarvan zij duidelijk toonen, geene en-

enkele lettergroep te verstaan, zoo kan men, nopens de geschiktheid van zoodanige Onderwijzeressen, om de eerste zaden van alles, wat nuttig en goed is in de teedere harten te strooijen, zekerlijk geene gunstige denkbeelden koesteren; en daar dezulke gewoonlijk reeds zeer bejaarde menschen zijn, die de vatbaarheid voor beter licht schijnen verloren te hebben, ware het, met betrekking tot *deze* oefeningen, te wenschen, dat zij zich daarvan ganschelijk mogten onthouden. Dan er zijn, — dank hebbe de zorg der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, en de heilzame maatregelen van onderscheidene Schoolbesturen! — ook vele andere, waardige Onderwijzeressen, wier lust het is, ook in dit opzigt, aan hare belangrijke roeping te beantwoorden. Der zoodanige kan het niet genoeg worden aanbevolen, om, ten opzigte der aan haar toevertrouwde jeugd, al datgene te beoefenen, wat aan de moeders (wier plaats zij in dezen vervullen) van § 22—27 en van § 68—75 gezegd is. Daardoor zullen zij den kleinen van ongemeene nuttigheid zijn, hare eigene tevredenheid bevorderen, en het toekomstig onderwijs op eene krachtige wijze in de hand werken.

§ 84. Ook zoodanige Onderwijzers, welke de leerlingen reeds met het zesde jaar, of vroeger, ter schole ontvangen, kunnen uit de lezing en beoefening dier genoemde §§ zeer veel nuts trekken. Meestal toch zullen zij ondervinden, dat er van de oefening des Geheugens in de huisgezinnen, althans van den zoogenaamden gemeenen man, alsmede op sommige matresfenschooltjes, weinig werks gemaakt is; waarover men zich, om de aangevoerde redenen (§ 66—69), ook geenszins behoeft te beklagen. Dan naardien nu deze taak, in de meeste gevallen, wel voor hunne rekening zal blijven, zoo behooren zij ook daaromtrent, volgens de opgegevene wijze, werkzaam te zijn; ten minste voor zooverre zij daarin, door de talrijkheid der leerlingen hunner onderste klasse, of door de vastgestelde inrigting hunner scholen, niet verhinderd worden. Intusschen, offchoon dit eenige wijziging kan veroorzaken, vermag toch de oefening des Geheugens, in geen geval, op de scho-

ſcholen daarvan geheel afhankelijk te zijn of veronachtzaamd te worden. Alleenlijk zij men bedacht, om van kinderen uit zoodanige huisgezinnen, althans in den beginne, ten aanzien van het *woord*-geheugen, nog weinig te vergen, maar des te meer voor dezelve alles op te helderen, te verzinnelijken en duidelijk te maken. Naderhand, bij grootere vatbaarheid van dat vermogen en aanmerkelijker vorderingen, behoort dit omgekeerd te zijn, en de leerling te meerdere werkzaamheid voor hetzelve te ontvangen, naar mate het in de huisgezinnen minder geoefend wordt.

§ 85. Is in tegendeel de vroegere opvoeding eens kinds, ook in dit opzigt, naar behooren geweest, zoo vatte de Onderwijzer zijne oefeningen dáár op, waar dezelve zijn afgebroken, en vervolge die op gelijke wijze, als zij waren aangevangen. Stoffe daarvoor vinde hij in de voorwerpen, die de leerlingen op de ſchool, en buiten dezelve, dagelijks omringen. B. v.: „ Kinderen! ik zal u eenige na-
„ men van bloemen, boomen, dieren, enz. enz.
„ opgeven: gij allen weet toch, hoe dezelve er
„ uitzien; — zoo niet, dan wil ik ze u vooraf
„ nader leeren kennen: — wie nu dezelve over-
„ morgen even zoo kan opnoemen, ontvangt eene
„ mooije prent, een teeken van goedkeuring, of
„ iets dergelijks." — Zoo ook kan men handelen omtrent menſchelijke bedrijven, ſteden, dorpen, enz. Ook geeft de inhoud der ſchoolboekjes menigmaal ongezocht zeer goede ſtof aan de hand. Insgelijks verzuime men vooral niet, om voorheen aangevoerde redenen, uitmuntende versjes te doen van buiten leeren, en houde bij al deze oefeningen beſtendig onder het oog, wat deswege der moeders is aanbevolen (§ 72); alleenlijk in zooverre daarvan afwijkende, dat men zich hierbij aan vastgeſtelde tijden houde (§ 75): b. v. tweemaal in elke week.

§ 86. Ook met betrekking tot de leerlingen van de middelſte en hoogſte klasſen op de ſcholen, zal het in het algemeen voldoende zijn, wanneer derzelver geheugen twee- of ten hoogſte driemaal in iedere week wordt bezig gehouden met het *woordelijk* opzeggen van eene of andere opgave. Moeten

de-

deze leerlingen buitendien nog bij hunne Ouders, bij den Predikant of Katechiseermeester eene les opzeggen, zoo is tweemaal ongetwijfeld reeds voldoende; en worden er vreemde talen geleerd, zoo kan men voor het overige deze oefeningen bijna geheel achterwege laten. Evenwel zorge men, gelijk zulks den Ouderen is aanbevolen (§ 78), om, in dat geval, ten minste *eenmaal* elke week eene belangrijke Bijbelplaats, schoone spreuk of gezang te verklaren, en in het geheugen te doen opnemen.

§ 87. Wat den geschiktsten *tijd* aanbelangt, op welken de gegevene lessen bij den Onderwijzer dienen opgezegd te worden, daaromtrent laten zich geene bepalingen vastSTellen; dewijl zulks geheel en al afhankelijk is van de overige inrigtingen der school (§ 63). Alleenlijk zorge men daarvoor, dat er van de eene tot de andere les genoegzame tijdruimte zij, om het opgegevene in het geheugen te kunnen brengen. Ook gewenne de Onderwijzer zijne leerlingen, inzonderheid dezulke onder hen, die een vaardig geheugen bezitten, om hunne lessen liever van tijd tot tijd over te zien, dan dezelve kort vóór het uur, dat zij moeten opgezegd worden, als met geweld in het geheugen te dwingen. De ondervinding toch doet gewoonlijk zien, dat alles, wat met zoodanige overhaasting van buiten geleerd is, ook weder spoedig vergeten wordt; ter verhoeding waarvan ook de menigvuldige herhalingen van hetgene vroeger geleerd is, allezins noodzakelijk zijn.

§ 88. Ten aanzien van de *wijze*, op welke deze oefeningen moeten geschieden, is voorheen genoegzame aanwijzing gegeven. Evenwel moet te dezer plaatse deswege nog aangemerkt worden, dat, gedurende den tijd, waarin de Onderwijzer de noodige opheldering geeft aangaande de les, welke van buiten geleerd zal worden, al de kinderen, voor welke deze opheldering bestemd is, hunne overige bezigheden moeten staken, ten einde in hunne oplettendheid niet gestoord te worden. — Met betrekking tot het *hoofdelijk overhooren* der lessen is zulks echter geheel onnoodig, en kunnen de andere leerlingen, onder het toezigt en de leiding van eenen Ondermeester of Kweekeling,

met hunne werkzaamheden vervolgen; waardoor verhinderd wordt, dat deze oefening aan andere nuttige kundigheden den tijd ontneme, en de zwarigheid voorgekomen, waarover § 65 gesproken is.

§ 89. De *stoffe*, voor de oefening van het *woord*-geheugen in de middelste en hoogste klasse, vindt men, behalve in hetgene deswege reeds voorheen is opgegeven, bij OVERBERG, *Handleiding voor Schoolleeraars*, II Stuk, bl. 159, en bij SURINGAR, *Prijsverhandeling*, bl. 51, § 107 en 108. Ook kan men, tot dat einde, zich met zeer veel nut bedienen van de *Vraagoefeningen voor Jonge Lieden*, II Stuk, *Utrecht*, *bij* DE WED. SCHOONHOVEN, 1799, en van GEELHOED, *Schoolboek voor Kinderen*, *alvorens zij het lager onderwijs op de school verlaten*, *Gouda*, *bij* W. VERBLAAUW, 1810.

Na aldus te hebben aangewezen, wat er, met betrekking tot het *woord*-geheugen, op de scholen, moet verrigt worden, bepalen wij ons, in de laatste plaats, tot de aanwijzing der regelen, naar welke men aldaar ook het *zaak*-geheugen kan versterken.

§ 90. In het *algemeen* kan men zeggen, dat alles, wat op de scholen onderwezen wordt, tevens eene strekking behoort te hebben, om daaraan bevorderlijk te zijn. Wordt er gelezen, dan zij het niet genoeg, door herhaalde vragen zich te overtuigen, dat de leerlingen den inhoud volkomen verstaan; maar men moet hen denzelven, na het eindigen der les, ook kortelijk doen zamenvatten, en zakelijk laten herhalen. Wordt er geschreven, zoo kan de inhoud der voorbeelden, of van andere onderwerpen, die men opteekent, aan hetzelfde oogmerk dienstbaar gemaakt worden. Bij het onderwijs in het Rekenen en de Moedertaal, hangt alles daarvan af, of de leerlingen niet alleen het voorgedragene wel hebben begrepen, maar of zij hetzelve ook zoodanig zakelijk in het geheugen hebben opgenomen, dat zij daarvan, bij voorkomende gelegenheden, de toepassing kunnen maken; waarvan men zich, door meermalen herhaald onderzoek, behoort te overtuigen. Niet anders

ders is het met het onderwijs in de Aardrijkskunde, Geschiedenis, Natuurlijke Historie en soortgelijke wetenschappen; al het nut daarvan voor de leerlingen hangt af van de meerdere of mindere volkomenheid, waarmede hetzelve zakelijk in het geheugen is opgenomen. — Al wat men onderwijst, in de zekere vooronderstelling, dat het eerlang weder zal vervloeijen, moge al niet volkomen vruchteloos wezen ten aanzien van de ontwikkeling des verstands, grootstendeels echter baart het niets dan tijdverlies.

§ 91. In het *bijzonder* kan de Onderwijzer, ter bevordering van het *zaak*-geheugen zijner leerlingen uit de *onderste* klasse, dezelve meermalen uitlokken tot het verhalen van datgene, wat zij in huis, op straat, in den tuin of elders merkwaardigs meenen gezien of ondervonden te hebben. Noemen zij iets, hetzij een dier, eene plant, een werktuig, eene prent of iets van dien aard, zoo late hij daarvan de kenteekenen en eigenschappen opgeven, en aanwijzen, waarin het merkwaardige gelegen zij. Weten zij zich niet wel uit te drukken, zoo helpe hij hen met goedheid te regt. Zoodanige oefeningen, wanneer zij op de regte wijze plaats hebben, en de Leermeester zijne kweekelingen, door het geven van eenige kleinigheid, weet aan te moedigen, zullen niet slechts de kindertaal ongemeen verrijken, maar ook tevens in het algemeen, de oplettendheid bevorderen op de omringende voorwerpen, hetgene, ter ontwikkeling en versterking des Geheugens, niet anders dan de heilzaamste gevolgen kan voortbrengen.

§ 92. Het voornaamste middel echter, ter bevordering van het *zaak*-geheugen in deze klasse, en zelfs voor de geheele school, bestaat in het wedervertellen en zakelijk herhalen van datgene, hetwelk men, tot dat einde, den kinderen vooraf heeft voorgesteld. Daartoe kan dienen:

a.) Dat de kleinen de geschiedenisjes, die zij te huis gelezen hebben, aan elkander, in tegenwoordigheid van den Onderwijzer, mededeelen.

b.) Dat deze zelf hun van tijd tot tijd eenig kort verhaal voorstelle, en den naijver der leerlingen

gen opwekke, door te vragen, wie van hen het best in ſtaat zij, hetzelve zakelijk, en met de eigene woorden, weder te vertellen? Behalve het nut hiervan voor het Geheugen, is zulks tevens bijzonder geſchikt, om het ſchoolgaan te veraangenamen, de ſtilte te bevorderen, en, indien zulks met de noodige wijsheid en ondervinding wordt behandeld, onderſcheidene andere, zeer heilzame bedoelingen te bereiken (*), en

c.) Dat men den inhoud der lesſen, die doorgaans kleine verhalen bevatten, tot hetzelfde einde dienstbaar make.

§ 93. Gaat het vertellen en wederverhalen der kleinen, in den beginne, nog niet zeer vlot, en blijven zij menigmaal in het verhaal ſteken, zoo helpe men hen weder op den weg, en zorge vooral, deswege niet verdrietig te worden, of, zoo dit al eens mogt gebeuren, deze luim zoo goed mogelijk te bedekken. Eene tegenovergeſtelde handelwijze toch zou alles bederven; de kinderen hoe langs hoe meer van ſtreek brengen; hen beſchroomd en verlegen maken, en alle geſchiktheid en lust tot het vertellen doen verliezen. — Veeleer make men hun hetzelve, vooral in den beginne, door allerlei gepaste middelen gemakkelijk; inzonderheid ook daardoor, dat men de voornaamſte deelen der verhaalde geſchiedenis, zoo als die op elkander volgen, op het bord ſchrijft, en met nommers kenmerkt. Bij voorbeeld: men hebbe over de lotgevallen van JOZEF geſproken, en wil nu, dat de leerlingen het medegedeelde zullen herhalen, zoo kan men, zulks noodig vindende, het volgende, of iets ſoortgelijks, op het bord ſchrijven.

1. JACOB *beminde* JOZEF *boven deszelfs oudere broederen.*
2. JOZEFS *droomen.*
3. *Nijdigheid der broederen.*
4. JOZEF *wordt als ſlaaf verkocht.*
5. JOZEFS *lotgevallen in dienst van* POTIPHAR.
6. JOZEFS *lotgevallen in de gevangenis.*
7. JOZEFS *verheffing.*

8. *Ont-*

(*) Men zie dezelve meer bijzonder aangestipt in de meergemelde *Handleiding voor Schoolleeraars*, I Stuk, bl. 121.

8. *Ontmoeting van* JOZEF *en zijne broederen.*
9. *Vader* JACOB *komt in Egypte.*
Zoodra echter een kind zoo ver gevorderd is, dat het eene geschiedenis voor de vuist tamelijk wel kan navertellen, kan en moet dit hulpmiddel wegvallen.

Dat de *herhaling* ook hierbij eene zaak van belang is, spreekt van zelf; en het is daarom, dat men de kleinen, na verloop van acht of veertien dagen, het vroeger verhaalde of gelezene weder van nieuws moet laten vertellen, en zulks van tijd tot tijd herhalen.

§ 94. Ook in de tweede en hoogste klassen kan men, op dezelfde wijze, met het verhalen en wedervertellen van geschiedenissen blijven voortgaan. Het is nogtans geenszins noodzakelijk, dat zulks aldaar zoo dikwijls plaats hebbe; dit zou in vele gevallen hinderlijk, en voor de andere werkzaamheden somtijds nadeelig zijn. Het zal dus genoeg wezen, wanneer dit een- of tweemaal in elke week geschiede, en wel op zoodanigen tijd, dat de overige deelen van het onderwijs daardoor in geenerlei opzigt benadeeld worden. Kan dit echter, zonder de genoemde bezwaren, ter bevordering van levenswijsheid en zedelijkheid, en ter veraangenaming van het schoolgaan, meermalen plaats hebben, des te beter: alleenlijk is zulks ter oefening van het *zaak*-geheugen minder noodzakelijk; daar geheel het onderwijs, in gezegde klassen, eene strekking behoort te hebben, om daartoe bevorderlijk te zijn (§ 90).

§ 95. Immers, hetzij men de Geschiedenis, Aardrijkskunde, Zedekunde, Natuurlijke Historie, Natuurkunde, of de kennis der Moedertaal en de theorie van het Rekenen behandele, alles *kan*, en veel zelfs *moet* bij wijze van *verhaal* of *gesprek* worden voorgedragen (*). Dit nu wordt voor het Geheugen vruchtbaar gemaakt; eensdeels daardoor, dat men het behandelde door de leerlingen kortelijk doe zamenvatten (§ 59), en anderdeels, door uit hetzelve *vragen* te trekken,

(*) Zie dit, ten aanzien van de Aardrijkskunde en de Geschiedenis, nader ontwikkeld door BURGGRAAFF: *Aanwijzing voor het onderrigt in de Aardrijks- en Geschiedkunde*, uitgegeven door de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen.*

ken, en deze, gedurende dien eigen' schooltijd, schriftelijk op de lei of het papier te doen beantwoorden (*). Dat dit laatste ongemeen veel moet bijdragen, om de kinderen, gedurende het onderwijs, tot oplettendheid te verpligten; — om hunne taal te verrijken; den stijl te verbeteren, en, vooral, om derzelver *zaak*-geheugen op eene krachtige wijze te oefenen en te versterken, zal wel geene nadere aanwijzing noodig hebben.

§ 96. Zullen intusschen deze middelen aan het regte doel kunnen beantwoorden, zoo behoort vooral de *voordragt* des Onderwijzers daarvoor juist berekend te zijn. Van den waren toon en uiterlijke manier van behandeling hangt in dezen bijna alles af. Het belangrijkste en vruchtbaarste onderwijs wordt den kinderen onaangenaam en vervelend, zoodra hetzelve op eene koele en onverschillige wijze wordt voorgedragen. De leerlingen moeten het den Onderwijzer kunnen aanzien, dat hij zelf, van hetgene hij hun wil mededeelen, de hoogste gedachten koestert; dat hij het grootste belang in hen stelt, en dat hij daarom niets vuriger wenscht, dan hun het voorgedragene regt bevattelijk en heilzaam te maken. Houden zij zich daarvan overtuigd, zoo zal hen menigmaal ook het dorste onderwerp met de meeste belangstelling vervullen, en de grootste moeite doen aanwenden, om aan het verlangen des Onderwijzers te beantwoorden. — Gelijk dit in het algemeen zoo is, zoo heeft zulks ook inzonderheid plaats ten aanzien van den invloed op het Geheugen. Geheel het uiterlijke: stem, houding en gebaren, als bijzonder de oplettendheid levendig houdende, zijn daarbij van het hoogste aanbelang; en bij al de nuttige regelen, door OVERBERG aanbevolen, ten einde het onderwijs de heilzaamste strekking voor het Geheugen te doen erlangen (†), zou daarom vooral nog dienen gevoegd te worden *levendigheid van voordragt*, zonder welke al het ove-

(*) Dit belet niet, dat er, ten aanzien der Aardrijkskunde, Rekenkunde, enz. ook veel *woordelijk* moet van buiten geleerd worden. Zie § 69.

(†) *Handleiding voor Schoolleeraars*, II Stuk, bl. 155, volg.

overige flechts gedeeltelijk aan het oogmerk zal kunnen beantwoorden.

§ 97. Eindelijk zij nog aangemerkt, dat, gelijk in de onderfte klasfe (§ 93), zoo ook in deze, menigvuldige herhaling van hetgene vroeger onderwezen en geleerd is, ter onderfteuning van het Geheugen, eene hoofdzaak uitmaakt. Veel nut kan men te dien einde trekken van de fchriftelijk beantwoorde vragen (§ 95), welke, wanneer dezelve op het papier gebragt zijn (hetgene daarom allezins is aan te raden), den kinderen mede naar huis kunnen gegeven worden, om die, van tijd tot tijd, vooral wanneer hetzelfde onderwerp zal vervolgd worden, van nieuws te herzien. Insgelijks zij het, om die reden, eene beftendige gewoonte, van nimmer eenig onderwerp te hervatten, zonder alvorens de hoofdpunten van hetgene vroeger deswege behandeld is, kortelijk te herinneren, of zulks door een of meer der bekwaamfte leerlingen te doen verrigten.

En hiermede acht ik de beantwoording der voorgeftelde Vraag van de Maatfchappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, voor afgehandeld. Treft zij derzelver bedoeling, zoo is het te hopen, dat eindelijk eens misbruik aan den eenen, en miskenning aan den anderen kant zullen ophouden van een vermogen, dat den mensch tot zulke heilzame oogmerken werd gefchonken; — een vermogen, zoo bijzonder gefchikt, om, door een wijs en dankbaar gebruik, tot verheerlijking van den liefderijken Schepper, tot bevordering van het heil der natuurgenooten, en tot volmaking van zich zelven te kunnen geheiligd worden; want

Het Geheugen is een der werkzaamfte middelen, ter ontwikkeling van 's menfchen redelijke en zedelijke krachten.



